

AYDINOĞLU İBRAHİM BEY VE BODAMYA MESELESİ

AYDINOGLU IBRAHİM BEY AND BODAMIA ISSUE

Funda ADITATAR*

Makale Bilgisi

Başvuru: 10.06.2020

Kabul: 10.09.2020

Article Info

Received: June 10, 2020

Accepted: September 10, 2020

Özet

Aydinoğlu Beyliği, on dördüncü yüzyıl başlarında Batı Anadolu'da kurulmuş Türk beyliklerinden biridir. Kurucusu Aydınoğlu Mehmet Bey, Birgi, Tire, Efes/Ayasuluk, Yukarı İzmir Kalesini topraklarına kattı. Merkezi Birgi olan beylik hakkında bilgi edinilen başlıca kaynak, on beşinci yüzyılda yazılmış olan Düstürnâme-i Enveri adlı eserdir. Buna göre Mehmet Bey hâkimiyeti altındaki yerleri, beş oğlu arasında paylaşarak her birini idareci olarak kendi bölgesine tayin etmiştir. Ayasuluğ ve Sultanhisarı'nı büyük oğlu Hızır Bey'e, İzmir'i Umur Bey'e, Bodamya'yı üçüncü oğlu İbrahim Bahadır Bey'e, Tire'yi dördüncü oğlu Süleyman Bey'e vermiştir. En küçük oğlu İsa Bey'i de yanında alıkoymuştur. İbrahim Bahadır Bey'e verilen Bodamya'nın, günümüzde İzmir Ödemiş'te Bademli olduğu genel kabul görmüştür. Ancak bu iddia, Mehmet Bey'in ikametgahı Birgi ile Süleyman'ın bölgesi Tire'ye yakınlığından dolayı sorunludur. Urla'nın sosyal ve iktisadi tarihine ilişkin yapılan çalışmada bölgenin, Aydınoğlu Beyliği hakimiyetine girişiyle uzun soluklu bir dönüşüm geçirdiği anlaşılmıştır. Bu dönüşümü anlama gayreti, Bodamya'nın yeri ile ilgili yeni bir tespitin de mümkün olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Bu tespiti; dönemin iktisadi ve siyasi olaylarıyla İbrahim Bey'in fetih ve idari faaliyetlerinin yeniden değerlendirilmesiyle ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu makale, Urla Yarımadası'nın tarihi gelişimi yanında Aydınoğlu Beyliği'nin idari yapısına, tarihi bir figür olarak İbrahim Bey'in tanınmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Aydinoğlu Beyliği, İbrahim Bey, Bodamya, Urla, Tarihi Coğrafya*

Abstract

Aydinoglu emirate is founded in Western Anatolia in the beginning of the fourteenth century. The founder, Mehmet Aydinoglu, consolidated his rule over the

---

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
funda.aditatar@idu.edu.tr

regions of Birgi, Tire and Efes/Ayasulug and in the upper fortress of İzmir. The capital of emirate was Birgi. The main source of information about Aydinoglu emirate is *Düstürnâme-i Enverî*, written in the fifteenth century. According to that Mehmet Bey appointed his sons to govern the various provinces of his emirate: the eldest Hızır received Ayasulug and Sultanhisar; Umur received the territory around İzmir; İbrahim, received Bodamya; Suleyman received Tire; the fifth son İsa, being young, stayed with his father at the capital Birgi. Some historians accepted that Bodamya is given to İbrahim in the region of Odemish. However, that suggestion brought some problems. The region of Odemish in the vicinity of his father's residence and Tire. There is another Bodamya/Potamia near Urla which in the vicinity of Umur. There for there is a new suggestion regarding location of Bodamya in this article. The political events of the period and the activities of İbrahim Bey has been reached by re-evaluating. This article aims to contribute to understand the history of Urla and İbrahim Bey as a historical figure.

Key Words: Aydinoglu emirate, Aydinoglu İbrahim Bey, Bodamya, Urla, Historical Geography

Giriş

On dördüncü yüzyılda Batı Anadolu'da kurulan Türk beylikleri arasında önemli bir yere sahip olan Aydınoğlu Beyliği hakkında bilgi edinilen en önemli kaynak, *Düstürnâme-i Enverî*¹ adlı eserdir. Döneminin sınırlı yazılı kaynakları içinde bu eser, son derece önemli ve eşsiz bilgiler ihtiva etmektedir.² Ancak, bu eserde verilen bazı bilgilerin aydınlatılmasına ihtiyaç

¹ *Düstürnâme-i Enverî*, Enverî tarafından H. 869 (1465) yılında, Fatih Sultan Mehmet'in veziriazamı Mahmut Paşa namına kaleme alınmıştır. Türk tarihinin en eski ve en önemli kaynaklarından birisidir. Eser, bir mukaddime ile 22 baba ayrılmıştır. İlk on yedi kısım peygamberler tarihi gibi genel tarih anlatımıdır. On sekizinci kısım, Aydınoğlu Beyliği ve de özellikle Gazi Umur Paşa'nın gazalarına ayrılmıştır ki bu kısım eserin en geniş bölümüdür. 19-22 kısımları da Osmanlı Devleti'ne ayrılmıştır. Asıl nüshası olmamakla birlikte Paris Milli Kütüphanesinde var olan nüshasının Aydınoğlu Beyliği ile ilgili bölümü Mükrimin Halil Yinanç tarafından yayımlanmıştır. Bkz. *Düstürnâme-i Enverî*, Haz.: Mükrimin Halil (Yinanç), Evkaf Matbaası, İstanbul 1929 (bundan sonra *Düstürnâme-i Enverî*). Eserin H. 894 (1489) tarihli ve Paris nüshasından daha eski başka bir yazma nüshası, İzmir Milli Kütüphanesinde Himmet Akın tarafından ilk kez değerlendirilmiştir, bkz. Himmet Akın, *Aydınoğulları Tarihi*, Ankara 1946, ikinci ve genişletilmiş baskı Ankara 1968. Her iki nüshanın Latin harflerine transkripsiyonu ile Fransızca tercümesi İ. Melikof Sayar tarafından yapılmıştır, bkz. *Le Destan d'Umur Pacha (Düstürnâme-i Enverî)*, Metin ve Fransızca Çev. İ. Melikoff-Sayar, Presses Universitaires de France, Paris 1954 (bundan sonra *Le Destan*).

² Bu eserin içerdiği bilgilerin tarihi bakımdan tenkidi ve başta Bizans ve İtalyan kaynakları olmak üzere diğer çağdaş eser veya bilgilerle mukayeseli değerlendirilmesi, için bkz. *Düstürnâme-i Enverî*'de Mükrimin Halil Yinanç, *Medhal*, s. 3-98; Paul Lemerle, *L'Émirat d'Aydin Byzance et L'Occident Recherches sur La Geste D'Umur Pacha*, Universitaires de France, Paris 1957.

duyulmaktadır. Bunlardan biri de beyliğin kurucusu Mehmet Bey'in idaresini, oğlu İbrahim Bey'e verdiği *Bodamya*'nın yeri meselesidir. On dördüncü yüzyılın başlarında meydana gelen hadiseleri on beşinci yüzyılda kaleme alınmasıyla ortaya çıkan *Düstürnâme-i Enveri*'de zamanımıza kadar özellikle yer adlarında meydana gelen değişiklikler, bahsi geçen yerin tespitinde bazı sorunları beraberinde getirmiştir.

En önemli sorun, döneme ait harita, kroki gibi görsel verilerin yokluğu ile yazılı kaynakların yetersizliğidir. Bizans hakimiyetinden Türk hakimiyetine geçişin yaşandığı on dördüncü yüzyıl başlarında Rumca yer adlarının Türkçe telaffuzunda meydana gelen değişim ile bu değişimin takibinin zorluğu da sorunlardan bir diğeridir. Ayrıca, tarihçilerin *Geç Bizans* veya *Çöküş Dönemi* olarak tanımladıkları bu dönemde (1204-1453); bölgede Bizans merkezi yapısının zayıflamasıyla aniden yükselişe veya düşüşe geçen aktörlerin mücadelesi, siyasi yapının kaygan zemininde koşulların hızla değişmesi, yerleşim merkezlerinin de buna paralel olarak değişken bir süreç yaşamasına yol açmıştır. Üretim ve ticari faaliyetlerin geliştiği bir cazibe merkeziyken, elli yıl sonra savaş gibi güvenlik sorunlarından veya ticaret yolunun değişmesinden dolayı terkedilerek harbeye dönüşmüş şehirler mevcuttur. Tam tersi bir durumda, özellikle mücadele alanının dar bir coğrafyada kısa süreli olarak cereyan etmesi, daha önce adı anılmayan, yazılı kayıtlarda rastlanmayan bir köyün veya bir geçidin stratejik bir noktaya dönüşerek öne çıkmasına sebebiyet vermiştir. Söz konusu koşulların ortadan kalkmasıyla önemini yitiren bu türden yerleşim veya mekânların adı hafızalardan silindiği gibi tarihi olayların aydınlatılmasında ihtimal dahilinde tutulmaya layık görülmemekle tarihin kör noktasına terkedilmiştir. İşte Aydınöğlü İbrahim Bey'in atandığı *Bodamya*, tarihin kör noktasında kalmış böyle bir yer olduğu düşünülebilir.

Bodamya'nın yerinin tespitine ilk dikkat çeken, Paul Wittek olmuştur. *Bodamya*'yı Yunanca *Potamia* (Ποτάμια) ile ilişkilendirerek zamanımızda *Bidemne* şekline dönüşmüş olabileceğini ifade etmiştir.³ Yerleşim veya coğrafi bölge adı olarak kullanılan Yunanca su, nehir veya nehir ülkesi⁴ anlamına gelen *Potamia* (Ποτάμια/Potamia), Türkler tarafından *Bodamya* şeklinde telaffuz edilmiştir. On dördüncü yüzyıla ait *Düstürnâme-i Enveri*'de *Bodamya* (ب و دام يا) şeklinde yazılan kelime, Türkçeye Farsçadan giren ve aslı

³ Mehmet Bey'in oğulları arasında yaptığı idari taksimatla ilgili açıklamada, İbrahim Bey'e verilen *Bodamya* için "Yunanca Ποτάμια? bugün Bidemne?" şeklinde bir dip not bilgisine yer verilmiştir, bkz. P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, Çev. O. Ş. Gökyay, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s. 67 not 200.

⁴ Brain Campbell, *Rivers and the Power of Ancient Rome*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 2012, s. 57.

bâdâm (بَادَام) iken zamanla *badem* (بَادَم)⁵ olarak dönüşen meyve adı ile ses benzeşmesinin etkisi sonucunda *Bademya*, *Bademli*, *Bademlü* şeklinde günümüze kadar ulaşmıştır. On beşinci ve on altıncı yüzyıl Osmanlı tahrir kayıtlarında bu değişimin izlerini takip etmek mümkündür. Anadolu'da *Bodamya*, *Bodama*, *Botamya*, *Budamya*, *Budam* şeklinde yazılmış köy ve mezra isimlerine rastlanmaktadır.⁶ Rumeli'de ise daha çok *Potamya* olarak devam etmiştir.⁷ Bu bakımdan Bodamya'nın tespitinde *potamia* adı esas alınmalıdır.

Himmet Akın, *Bodamya*'nın yerini, günümüzde İzmir'in Ödemiş ilçesi, Adagide bucağına bağlı Bodemiye köyü olarak tespit etmiştir.⁸ Bu meseleyi tekrar tartışmaya açan, Paul Lemerle olmuştur.⁹ Paul Lemerle, Himmet Akın tarafından gösterilen Bodemiye köyünün, beyliğin merkezi Birgi'ye oldukça yakın bulunması ve bu yerin Mehmet Bey'in kendi idaresine ait olmasından dolayı uygun bulmamıştır. Bunun yerine başka bir Bodamya olabileceğinden hareketle, beylik sınırlarında mevcut *Bodamya* veya antik *Potamia*'yı (Ποτάμια) tespit etmiştir. Bu tespitlerinde; Heinrich Kiepert haritaları¹⁰, Josef Keil ve Anton von Premerstein epigrafî araştırmaları¹¹ ve Alfred Philippson'un coğrafya eseri¹² kaynaklık etmiştir. Tespit edilen üç yerleşim

⁵ Şemsettin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 260; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1988, s. 77.

⁶ 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I.: *Kütahya, Karahisâr-i Sâhip, Sultanönü, Hamîd ve Ankara Livâları: Dizin ve tıpkıbasım*, Haz. Ahmet Özkılınç vd., Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1993; 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) II.: *Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Koca-ili livâları: Dizin ve tıpkıbasım*, Haz. Ahmet Özkılınç vd., Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1994; 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) *Hüdâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke, Alâiye livâları: Dizin ve tıpkıbasım*, Haz. Ahmet Özkılınç vd., Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995.

⁷ 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530) I, Haz. Ahmet Özkılınç vd., Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2001.

⁸ Himmet Akın, *a.g.e.*, s. 30-31

⁹ Paul Lemerle, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁰ Heinrich Kiepert, *Specialkarte vom westlichen Kleinasien*, Berlin, 1890 (15 feuilles, échelle 1:250.000) ve *Generalkarte des Këmigreichs Griechenland (1:300.000)*, Viyana 1885 (II feuilles).

<https://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiepert/G7430-s250-K5-index1.html>,

(Erişim tarihi: 26.05.2020)

¹¹ Josef Keil, Anton von Premerstein, Paul W. Kretschmer, *Bericht über eine Reise in Lydien und der südlichen Aiolis, ausgeführt 1906 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, A. Hölder, Viyana 1908; *Bericht über eine dritte Reise in Lydien und den angrenzenden Gebieten Ioniens, ausgeführt 1911 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, A. Hölder, Viyana 1914.

¹² Alfred Philippson, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien Ionien und das westliche Lydien*, cilt II, Justus Perthes, Gotha 1911, s. 40-48.

yerinden biri, Alaşehir'in (Philadelphia) güney doğusunda bulunan *Bademdja*, uzaklığı ve daha da önemlisi söz konusu idari taksimat yapıldığında henüz Bizans egemenliğinde olmasıyla elenmiştir. İkinci tespit, Küçük Menderes nehrinin sol kıyısında ve Messogis (Aydın Dağlarının) kuzeyindeki *Boidemne*'dir.¹³ Üçüncü tespit, Urla'nın (Klazomenai) beş kilometre doğusundaki *Bademler* köyüdür. Paul Lemerle, bu son tespiti akla yatkın bulmakla birlikte ihtimal dahilinde görmemiş, ikinci tespiti, yani küçük Menderes kıyısındaki *Boidemne*'yi İbrahim Bey'e verilen Bodamya olarak kabul etmiştir¹⁴. Diğer taraftan, İbrahim Bey'e verilen *Bodamya*'nın, Himmet Akın tarafından önerilen, bugün Ödemiş yakınlarındaki Bademli beldesi olduğu genel kabul görmüştür.¹⁵ Zira Ödemiş yakınlarındaki Bademli, Aydınoğlu Beyliği topraklarında dönemin bilinen büyük ve önemli yerleşimlerinden biridir.¹⁶

Bu makalede; vaktiyle adı *Potamia* olup Urla Yarımadası'nın¹⁷ girişinde, bugün Güzelbahçe (Kilizman) ile Urla sınırını oluşturan Çamlı çayının İzmir Körfezine döküldüğü bölgenin¹⁸, bir yerleşim merkezi olmamakla birlikte,

¹³ Günümüzde Aydın ili merkez ilçe köylerindedir.

¹⁴ P. Lemerle, *a.g.e.*, s. 34-35.

¹⁵ Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade venetian Create and the Emirates of Monteshe and Aydın (1300-1415)*, Library of The Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, Venedik 1983, s. 112

¹⁶ Bademli'nin Osmanlı döneminde de önemli bir yerleşim yeri olduğunu on beşinci ve on altıncı yüzyıl tahrir kayıtlarından takip etmek mümkündür. 1481 tarihli tahrir kayıtlarında Bodamiye olarak yer alan, kendisine bağlı köy ve cemaat yerleşimlerinin bulunduğu, pazar kurulan büyük bir yerleşim olduğu anlaşılıyor; bkz. M. Akif Erdoğan, Ömer Bıyık, *1481 Tarihli Tire, Birgi, Ayasuluğ ve Alaşehir Tımar Defteri (Metin ve İnceleme)*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2015, s. 10-15. Bu defterden yaklaşık elli yıl sonrasına ait 1530 tarihli tahrir kayıtlarında Tire Kazasına bağlı olan Bodamiye, Bademiye olarak anılmış; bir hamamı ve zaviyesi bulunduğu kaydedilmiştir, bkz. *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hudâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livaları, Dizin ve Tıpkıbasım*, Defter-i Hakânî Dizisi: II, Haz. Ahmet Özkılınç vd., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1995, s. 379, 380, 387, 388, 390. Cahit Telci, tarihi kaynakların Bademiye adlı kasabanın sonradan teşekkül ederek, Aydınoğlu İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun'un burada bina ettiği zaviyenin vakfi olarak geliştiğini ifade etmiştir. Bkz. Cahit Telci, "XV-XVI. Yüzyıllarda Tire Şehri", Ed. Mehmet Şeker-Arzu Taşcan, *Türk Kültüründe Tire II Sempozyum Bildirileri 17-19 Kasım 2006*, Tire Belediyesi, [basım yeri belirtilmemiştir] Haziran 2008, ss. 21-40, s. 22.

¹⁷ Birinci Türk Coğrafya Kongresinde (6-21 Haziran 1941) alınan kararla, Ege bölgesinin Ege Denizi'ndeki en batı noktasını oluşturan bu yarımadaaya Urla Yarımadası olarak kabul edilmiştir, bkz. Besim Darkot, Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978, s. 94.

¹⁸ Urla Yarımadası, kuzeyde İzmir Körfezi, güneyde Seferihisar Sığacık Körfezi arasında kalan en dar kesimin oluşturduğu kıstak ile ayrılır. Bu kıstak engebeli ve dağlık olduğundan yarımadaı ana karadan ayıran doğal bir set oluşturur. Ancak, aynı zamanda bu dağlık alandan çıkarak İzmir Körfezine ulaşan Çamlı çayı ile oluşan çukur alan denize açılır ki bu

İbrahim Bey'e verilen *Bodamya* olduğuna dair yeni bir öneri sunulmuş ve değerlendirilmiştir.¹⁹ Paul Lemerle'nin, Urla'nın beş kilometre doğusunda bulunan ve İbrahim Bey'in idari merkezi olmasına ihtimal vermediği Bademler köyünün adı da muhtemelen yarımadaanın girişindeki bu *Potamia* bölgesinin hatırası olarak günümüze ulaşmıştır. Zira Bademler köyü de Potamia bölgesini oluşturan Çamlı çayı ile aynı dağ kütlesinde bulunmaktadır. Ancak ne on altıncı yüzyıl tahrir kayıtlarında²⁰ ne de on dokuzuncu yüzyıl başlarına ait nüfus defterlerinde²¹ Bademler adında bir köy mevcut değildir. Muhtemelen bu köy, Tanzimat döneminde (1839-1876), bölgedeki Tahtacı Yörüklerinin iskanı ile ortaya çıktı. Köyün adı oldukça geç tarihlerde; Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Hicri 1305 (1888) tarihli bir yol haritasında ve hicri 1327 (1909) tarihli belge²² ile Hicri 1315 (1897) senesi Aydın Vilayeti Salnamesinde²³ yer almıştır. Paul Lemerle'nin tetkik ettiği Kiepert haritasında hem Bademler köyü hem de bu köyün çok yakınındaki Güzelbahçe (Kilizman) ile Urla sınırını oluşturan Potamia bölgesi birlikte mevcuttur.²⁴ Paul Lemerle'nin, muhtemelen öncelikle bir yerleşim yeri arandığı için sadece Bademler köyünü dikkate aldığı anlaşılmaktadır. İbrahim Bey'e verilen yerin bir yerleşim yeri değil, bir

---

alan Yarımadaanın ana kara ile güneyden ve doğudan ulaşımını, bağlantısını sağlar. Urla Yarımadasının coğrafi özellikleri hakkında bkz. Alfred Philippson, *a.g.e.*, s. 40-48; B. Mater, *Urla Yarımadasında Arazinin Sınıflandırılması ile Kullanışı Arasındaki İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1982; A. Ardel, "Çeşme Yarımadasında Coğrafi Müşahedeler", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, İstanbul 1961, s. 69-77; Besim Darkot, Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, İstanbul 1978.

¹⁹ Aydınöğlu İbrahim Bey'in Urla ile ilişkisine dikkat çeken ve bu fikre öncülük eden, Urla tarihi hakkında nerdeyse tek eser; bkz. Tuncer Baykara, *Türk Devrinde Urla Kazası (1080-1980)*, Ege Üniversitesi, İzmir 1980.

²⁰ Bkz. *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hudâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteş, Teke ve Alâye Livaları, Dizin ve Tıpkıbasım*, Defter-i Hakânî Dizisi: II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1995; Mübahat Kütükoğlu, *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2000.

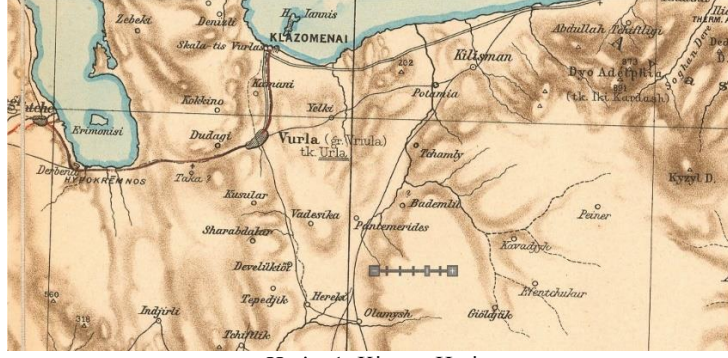
²¹ BOA. NFS.d. 2902 (29 Z 1246/10.06.1831); NFS.d. 2911. (29 Z 1246/10.06.1831); NFS.d. 2915 (29 Z 1247/30.05.1832); NFS.d. 2961 (01 B 1261/06.07.1845); NFS.d. 2962 (30 S 1247/09.08.1831); 2963 (29 Z 1247/30.05.1832). On dokuzuncu yüzyılın sonlarında köyün bazen Urla bazen Ayesefid (günümüzde Narlıdere) sınırlarına dahil edilmesinden ve de coğrafi yakınlıklarından dolayı bu defterlerde hem Urla Kazası hem de Ayesefid Nahiyesi köyleri arasında aranmıştır.

²² İzmir'e bağlı Ayesefid Nahiyesi köylerinden *Pademli* (پادملی) olarak kaydedilmiştir, bkz. BOA Y. E E..40.189 (06 R 1327/27.04.1909)

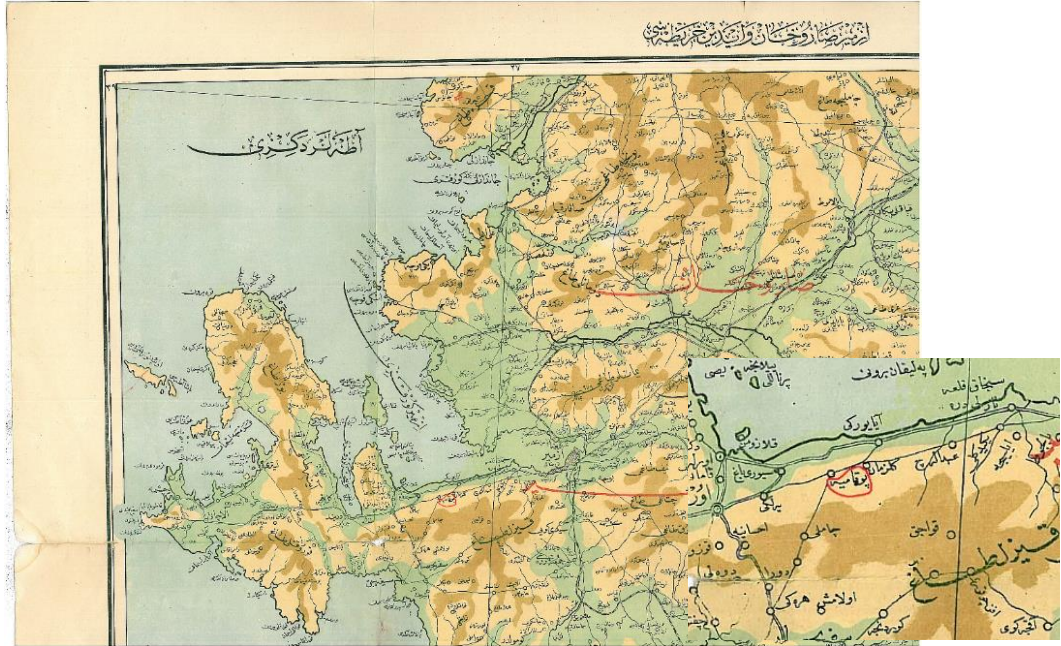
²³ Bu salnamede Urla Kazasına tabii olan köy, *Pademler* (پادملر) olarak yazılmıştır, bkz. *Salname-i Vilayet-i Aydın* [İzmir Vilayet Salnamesi], 1315/1897, s. 177

²⁴ <https://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiepert//G7430-s250-K5-index1.html>, (Erişim tarihi: 26.05.2020)

bölge veya geçit olduğu fikri ise bu yerin bir askeri üs olma ihtimali üzerinden değerlendirilmelidir.

Harita 1: Kiepert Haritası

Harita 2: İzmir, Saruhan ve Aydın Haritası²⁵

²⁵ İzmir Saruhan ve Aydın Haritası, haz. Ressam Osman Mükerrerem b. İsmail Fatih, Dersaadet 1924/1340
<http://isamveri.org/pdf/frisaleosm/R126786.pdf> (Erişim tarihi: 05.06.2020)

Aydınoğlu Beyliği ve On Dördüncü Yüzyıl Başlarında İzmir ve Çevresi

Germiyanoğlu Beyliğiyle ilişkilendirilen Aydınoğlu Mehmet Bey²⁶, daha sonra Menteşe Beyliği'nden Sasa Bey'in maiyetine girerek onun fütuhata katılmıştır. Daha 1280-1282 tarihlerinde Tralles (Aydın) ve Nyssa (Sultanhisar) gibi tahkimli şehirleri zapt etmiş bulunan Emir Menteşe'nin ölümünden sonra damadı Sasa Bey'in Bizans İmparatoru'nun Türk ilerleyişine karşı bölgede görevlendirdiği Katalanların çekilmesinin ardından Sasa Bey'in Thryraion (Tire) ve Ephesus (Ayasuluğ/Selçuk)²⁷ zapt ederek Magnesia (Menderes kıyılarındaki Manisa), Priene (Söke, Güllübahçe) ve bölgesine hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Sasa Bey'in Menderes vadisinden Akdeniz'e doğru ilerleyen bu fütuhatta, 1307'de Birgi'nin ele geçirilmesinin ardından Aydınoğlu Mehmet Bey ve kardeşlerinin bu fütuhata dahil oldukları *Düstürnâme-i Enveri*'den anlaşılmaktadır.²⁸ Bundan sonra Sasa Bey ile Mehmet Bey arasında çıkan bir anlaşmazlık ve mücadelede kalabalık Türkmen kitlesinin reisi olarak üstün gelen Mehmet Bey, bölgenin hâkimi olmuştur.²⁹ Mehmet Bey'in fetihleri siyasi tehdit ama aynı zamanda iktisadi fırsatlar sunan kıyılarındaki Latin varlığına yönelmeye devam etmiştir. Zira bölgede on birinci yüzyıldan itibaren artan korsanlık faaliyetleri³⁰ Türkleri de bu zenginliklerden pay almaya sevk etmiştir.

Bu yöneliş aynı zamanda coğrafi bakımdan da gerekliydi. Beyliğin merkezi Birgi şehri, Kaystros (Küçük Menderes) ile Hermos (Gediz) vadilerinin tam ortasında, bu iki vadiyi kontrol eden yaklaşık 2,100 metre

²⁶ *Germiyân ilinden edip feth ve bâb- Germiyân tutardı anâ rikâp*, s. 18. Mükrimin Halil (Yinanç), *Medhal*, s. 12; Paul Wittek, *a.g.e.*, s. 36.

²⁷ Sasa Bey Efes'i 24 Ekim 1304'te Katalanların çekilmesinin ardından ele geçirmiştir, bkz. Paul Wittek, *a.g.e.*, s. 39 ve Paul Lemerle, *a.g.e.*, s. 20.

²⁸ *Sasa beg derler idi bir yazı er-gelmiş Aydın eline evvel meğer/ evvela ol Birgiyi feth eylemiş-Aydınoğlunu getürmüş toylamış*; bkz. *Le Destan*, s. 46-47.

²⁹ Enver Konukçu, "Aydın İli'nin Gelişiminde Aydın Bey", Ed. M. Akif Erdoğan-Şule Pfeiffer Taş, *Tire Araştırmaları Sempozyumu 12-13 Mart 2015*, Cilt 2, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2016, ss. 109-118.

³⁰ Bizans İmparatorluğu'nun denizlerde sürekli denetimi sağlayacak etkin bir donanmaya sahip olmaması on ikinci yüzyılın sonunda Ege denizini çoğu Cenevizli ve Pisalı denizcilerle bir avuç Grek'ten oluşan korsanlar için bir cennete dönüştürmüştür. On üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Ege denizindeki korsanlık faaliyetleri VIII. Mikhail Paleologos'un de katkısıyla farklı bir karakter kazanmıştır. İmparator, denizcilere maaşlarının yanında mükâfat da vermiştir. Söz konusu mükâfattan yola çıkarak bu sözcüğün "ganimet" şeklinde yorumlanabileceği ve bununla VIII. Mikhail'in donanmasındaki denizcilerin kazançlarının bir kısmını korsanlık faaliyetlerinden elde edilen ganimetlerle karşıladıkları sonucu çıkarılmıştır. Çoğunun Cenevizli olduğu bu korsanlar, Venedik kaynaklarında *homines domini imperatoris* (imparatorun adamları) şeklinde tanımlanmaktadır. Bkz. D. M. Nicol, *Bizans ve Venedik*, Çev. G. Çağıl Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, s. 190.

yüksekliğiyle bölgenin en yüksek dağı Tmolos'un (Bozdağlar) güney yamacında bulunmaktadır. Aydınoğlu Beyliği Küçük Menderes vadisinde, kendisi gibi aynı dönemde tarih sahnesine çıkan Saruhanoğlu Beyliği de Gediz vadisinde hâkimiyet sağlamıştı. Böylece iki Türk beyliğinin arasında kalmış, ele geçirilmemiş kıyıdaki Smyrna (İzmir) ve Urla yarımadası ile çevresindeki adalar, Aydınoğlu Mehmet Bey'in akınlarını yoğunlaştıracığı bölgeyi olmuştur.

Mehmet Bey, *Düstürnâme-i Enverî*'de ifade edildiği üzere; biri Pagos Dağı (Kadifekale) eteğinde Yukarı Kale, diğeri limanda Aşağı veya Liman Kale olarak anılan iki kalesi bulunan İzmir'in Yukarı Kalesini³¹ 1317'de ele geçirmiştir.³² Aslında Mehmet Bey'in fethettiği, Bizans hakimiyetinde kalmış az sayıdaki şehirlerden olan İzmir, hukuki bakımdan Bizans'a ait olmakla birlikte ticari ve ekonomik bakımdan Ceneviz kontrolündeydi. Dolayısıyla Cenevizlilerin sıkı tedbirlerle korudukları Liman Kalesi ele geçirilemedikçe İzmir ve çevresinin tam anlamıyla kontrol edilmesi mümkün olmayacaktı. Zira İzmir ve çevresinin fethi, bölgede ada görünümünde kalan birkaç şehir dışında hakimiyetini yitirmiş Bizans ile mücadeleyi değil, özellikle güçlü donanmasıyla ekonomik çıkarlarını Doğu Akdeniz'e yöneltmiş özellikle Cenevizlilerin bölgede etkin olan Latin varlığıyla mücadeleyi gerekli kılıyordu. Aynı zamanda bu durum, Aydınoğlu Beyliği'nin olduğu kadar diğer Batı Anadolu Türk Beyliklerinin hatta Bizans İmparatorluğu'nun da mücadele sahasını oluşturuyordu.

On dördüncü yüzyıl başlarında İzmir ve çevresinin içinde bulunduğu koşullar, 1250 ve 1350 yılları arasında gelişen Kuzeybatı Avrupa'dan Çin'e kadar uzanan hatta ilk dünya ekonomik sistemi³³ olarak adlandırılan

³¹ *İki kal'a idi İzmir ol zaman- birini Mehmed Bey almışdı nihan*; bkz. *Le Destan*, s. 50.

³² Mehmet Bey'in Yukarı İzmir'i hangi tarihte ele geçirdiği konusunda daha önceleri 1310, 1311 tarihleri söz konusu iken şimdi 1317 tarihi esas alınmış ve bu tarih üzerine bir mutabakat oluşmuştur. Bkz. Feridun Emecen, "Aydınoğlu Umur Bey: Kısa Bir Biyografi Denemesi", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu I, Bildiriler*. Yay. Haz.: Mehmet Ersan-Mehmet Şeker-Cüneyt Kanat, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 41-62, s. 43, not 7; Feridun Emecen, tartışmayla ilgili şu atıflarda bulunmuştur: Himmet Akın, *a.g.e.*, s. 31, not 186; Paul Lemerle, *a.g.e.*, s. 61; K. Eron-G. Teoman, "İzmir'de Basılan İlk Aydınoğlu Dirhemi", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 124, 2007, s. 113-114; söz konusu tartışmaya ilişkin yeni bir değerlendirme için bkz. Murat Keçiç, "Kadifekale'nin Aydınoğulları Tarafından Fethine Dair Tartışmalar: Yeni Bir Yorum", Ed. Mustafa Daş, Erkan Göksu, Murat Yılmaz, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 3. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Aydınoğulları Tarafından Fethinin 700. Yıldönümüne Kadifekale'den Bakmak: İzmir'in Dünü ve Yarını, 5-7 Nisan 2018 İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir 2019, ss. 190-205.

³³ Janet L. Abu-Lughod, *Before European Hegemony The World System A.D. 1250-1350*, Oxford University Press New York, Oxford 1989, s. 12.

gelişmeden bağımsız olarak anlaşılabilir. On dördüncü yüzyılın başlarında bölgesel ekonomilerinin artan entegrasyonu sayesinde Avrupa, İtalyan tüccar denizci devletleri tarafından Anadolu'ya ve buradan devamla kuzey ticaret yoluyla Çin'e bağlanıyordu. Ayrıca, güney deniz yolu ile Hindistan, Malezya ve Çin'e uzanan bir bağlantı da Mısır üzerinden gerçekleşiyordu. Müslümanların, yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Avrupa ve Çin'e uzanan ticaret ağını kendi merkezlerinde birleştirmesiyle başlayan süreç, on birinci ve on ikinci yüzyıllarda Haçlı Seferlerinin kattığı ivmeyle devam etmişti. Bu gelişmenin zirvesine on üçüncü yüzyılın sonu ile on dördüncü yüzyılın ilk on yıllarında ulaşılmıştı.³⁴ Dolayısıyla en azından dokuzuncu yüzyıldan beri sistemin coğrafi kalbi olan Doğu Akdeniz'den Çin'e kadar uzanan üç erişim yolu ile karmaşık bir ticaret sistemi mevcuttu: Kuzey yolu İstanbul'dan Orta Asya kara kütlesi boyunca Çin'e uzanırken, orta veya merkezi yol Akdeniz'i Hint Okyanusu ile Bağdat, Basra ve Basra Körfezi üzerinden bağlıyordu. Güney yolu, İskenderiye-Kahire-Kızıldeniz birleşimini Arap Denizi ve daha sonra Hint Okyanusu ile buluşturuyordu.

On ikinci yüzyıldan itibaren İtalyanlar bu üç güzergahı, dolayısıyla ekonomi bölgelerini buluşturan ticaretin araçları oldular. Daha büyük gemiler inşa etmek ve silahlanmak, daha zayıf gemileri-Müslüman ve Hıristiyanları ganimetleri için yağmalamak³⁵, daha karlı ticaret şartları için birbirleriyle yarışmak ve kıyılarda veya Akdeniz adalarında savunmasız

---

³⁴ On üçüncü yüzyıl, bu geniş coğrafyada eş zamanlı teknik, kültürel ve sanatsal gelişmelerin meydana gelmesi açısından da dikkat çekicidir. Mesela Çin'de *Sung seledon* adlı o zamana kadar üretilen en görkemli seramiklerin yapıldığı, buna tek ciddi rakip İran'da, parlayan turkuaz sırlı kaseler üretildiği, Memluk Mısır'ında zanaatkarların, gümüş ve altından oluşan süslemeli mobilyalar ürettiği ve Batı Avrupa'da katedral mimarisi zirveye ulaştığı gözlemlenmiştir. Ayrıca din ve bilim adamlarına sağlanan destek de entelektüel alanda önemli gelişmelere yol açmıştır. Bkz. Janet L. Abu-Lughod, *a.g.e.*, s. 4.

³⁵ On birinci yüzyılın sonlarında Bizans'ın denizlerdeki üstünlüğüne meydan okuyan ve Doğu Akdeniz'de güvenliği tehdit eden korsan faaliyetleri hakkında bkz. N. Oikonomides, "Ο Σεβαστος Ιωαννης Στεριονης", *Αφιέρωμα στη Μαντώ Οικονομίδου Χαρακτηρ*, Atina 1996, s. 209 – 214 alıntı Elizabeth A. Zacariadou, "Changing Masters in Aegean", *The Geek Islands and the Sea: Proceedings of the First International Colloquium held at the Hellenic Institute*, Royal Holloway, University of London, 21-22 Eylül 2001, Ed. J. Chrysostomides-Ch. Dendrinis-J. Harris, Porphyrogenitus, Camberley 2004, s. 199-212. Türkçe çevirisi Elizabeth A. Zachariadou, "Ege'de El Değiştiren İktidarlar", Çev. Serdar Çavuşdere, *OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı 22, 2007, s. 207-220, s. 207; William Miller, *The Latins in the Levant: a history of Frankish Greece (1204-1566)*, J. Murray, Londra 1908, s. 5; Mike Carr, "Between Byzantium, Egypt and Holy Land: The Italian Maritime Republics and the First Crusade", *Jerusalem the Golden: The Origins and Impact of the First Crusade*, Ed. Susan B. Edgington-Luis Garcia-Guijarro, Brepols, Turnhout 2014, s. 75-87.

herhangi bir limanı işgal etmek gibi yöntemlerle hakimiyetlerini genişletip pekiştirdiler.

On üçüncü yüzyılın ikinci yarısında, İtalya'nın doğu bağlantıları, "merkezi" veya orta yolu kaldıran ve geri kalanını güney ve kuzey yolları arasında paylaştıran bir dizi yeniden düzenlemeye tabi tutuldu. Avrupa'yı Doğu Akdeniz'in kalbine ulaştıran yollardaki bu ayrışma, Moğolların Bağdat'ı yok ettiği ve merkezi kuzey doğudaki Tebriz'e taşıdıkları 1258'de başladı.³⁶ İkinci hamle, Karadeniz kara ticareti üzerindeki Venedik tekeli etkili bir şekilde tahrip eden İstanbul'daki Latin Krallığı'nın 1261'deki düşüşüyle kuzey yolunda meydana geldi.³⁷ Ceneviz, Bizans'ın şehri yeniden ele geçirmesine yardım etmesi karşılığında o bölgedeki hâkim Avrupa gücü olarak Venedik'in yerini kapdı. İstanbul ve Kefe'de, Karadeniz ve Hazar Denizleri arasındaki Ceneviz yerleşimleri, *pax mongolya* sürecinin sağladığı imkanlardan istifade ederek doğuda büyüyen kara ticaretinde etkin oldular.

İstanbul'dan dolayısıyla kuzey yolundan uzaklaştırılan Venedikliler, dikkatlerini büyük değişikliklerin meydana geldiği güneye çevirdiler. Mısır'da, Memluk sultanlığı, on yıllık (1250-1260) karşılıktan sonra, Selahaddin Eyyubi'nin halefleri olan Eyyubiler hanedanının yerini aldı. Venedik'in Ceneviz rakiplerine karşı hamlesi, Memluklerle ilişkisini güçlendirmektir. Zira Memlukler, 1291'de Haçlı krallığının kalan son "başkent" ve Avrupa dayanağı Akka Kalesini geri almışlardı. Benzer diğer bir gelişme de Batı Anadolu'da gerçekleşmekteydi. 1220'den beri Moğol istilasını yeni Türk kabilelerini ve muharip kitlelerini Anadolu'ya sürmüş³⁸,

³⁶ Bu, Dicle Nehri'ni Basra'ya kadar takip etmeden önce Haçlı krallığından Bağdat'a karadan geçen ve daha sonra Arap-Basra Körfezi ve ötesindeki Hint Okyanusu'ndan deniz yoluyla açılan eski kervan yolunun çekiciliğini azalttı. On üçüncü yüzyılın sonlarına doğru, Filistin'deki Haçlı istihkamlarının kaybolması bu eski yolu daha da zayıflattı. Bundan sonra, bazı trafikler ya Kuzey Asya'ya doğru kuzeye doğru kaymış ya da Hint Okyanusu'na girmeden önce Mısır'dan Kızıldeniz'e ve ardından Aden'e yönelmiştir. Janet L. Abu-Lughod, *a.g.e.*, s. 143.

³⁷ Dördüncü Haçlı Seferi (1204) ile Konstantinopolis'i (İstanbul) ele geçirilerek bir Latin İmparatorluğu kurulmuş, Bizans İmparatorluğu toprakları paylaşılmış, beyleri İtalyan veya Fransız diliyle konuşan bir yığın prenslik ve baronluklarla örtülmüş, bazı soylu ailelere mensup kişiler Ege'de kendi küçük devletlerini kurmak üzere Levant'a yelken açmışlardı, bkz. Elizabeth A. Zachariadou, *a.g.m.*, s. 207-208. Bu gelişmelerden en fazla istifade eden Venedik, Venedik ile İstanbul arasında bulunan büyük denizyolu üzerinde ticari önemi büyük, pek çoğu verimli, gemilerin yanaşmasına elverişli karada ve adalarda yer alan limanları kontrolüne geçirmişti. Venedik'in elde ettiği bu durum, 1261 yılında Bizans İmparatoru VIII. Mikhael Paleologos'un (1259-1282) İstanbul'u Latinlerden geri almasına kadar devam etmiştir. Bkz. *Geoffroi Villehardouin Henri de Valenciennes IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, Çev. Ali Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 294.

³⁸ Paul Wittek, *a.g.e.*, s. 14.

Anadolu Selçuk Devleti'nde yaşanan çözüme ile siyasi yapı birçok yarı müstakil beylik arasında parçalanmıştı. İstanbul'un tekrar Bizans hakimiyetine girdiği 1261'den sonra Batı Anadolu'da boşalan Bizans varlığının yeri, hızla Türk beyliklerince doldurulmaya başlanmıştı. Bölgeye yerleşen Türkler, aynı zamanda Anadolu'da kıyılara akan ticaret yollarını ve kıyılardaki ticaret merkezlerini ele geçirmeye başlamışlardı. Dolayısıyla on dördüncü yüzyıl başlarında dünya ekonomik sisteminde Türk Beylikleri hem ticaretin aracılığı hem de karada ve denizde askeri bakımdan kuvvetleriyle rakip bir aktör olarak artık mevcuttur ki Aydınöglü Beyliği bunlar arasında müstesna bir yere sahiptir. Diğer taraftan gelişmeler ticaret yollarının ve ortaklarının daha da sert bir şekilde yeniden düzenleneceği yeni bir süreci başlatıyordu.

Foça-İzmir-Sakız Adası Üçgeninde Ceneviz ve Türk Beyliklerinin Mücadelesi

Yukarıda bahsedildiği üzere 1261'de ayrıcalıklı bir konuma yükselen Cenevizliler, aynı yıl imzalanan *Nymphaion* (Nif/Kemalpaşa) *Antlaşmasıyla*³⁹ Smyrna (İzmir), Anea (Kadıkalesi), Adramyttium (Edremit), Cassandria'da (Kassandra) koloni sahibi olma ve Chios (Sakız), Mytilene (Midilli), Create (Girit), Negrepont (Eğriburun) adalarında konsolosluklarla birlikte ticaret istasyonları elde etmişlerdi.⁴⁰ Bu anlaşmanın dikkat çeken bir yanı, İstanbul'un Latin kontrolüne girmesinden sonra yapılan paylaşımında⁴¹, Bizans İmparatoru'nun elinde kalan Asya vilayetleriyle birlikte Ege denizinin kuzey ve doğusunda bulunan adalar bölgesinin de artık Cenevizlilere yani Latinlere açılmasıdır.⁴²

Bölgede Ceneviz varlığını pekiştirecek ikinci önemli gelişme, 1275 yılında İmparator Mikhael Paleologos'un Manuel Zaccaria adında bir

³⁹ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 42-43.

⁴⁰ W. Heyd, *a.g.e.*, s. 481-482.

⁴¹ Paylaşımın ayrıntıları için bkz. W. Heyd, *a.g.e.*, s. 295-342.

⁴² İtalyan denizci şehirleri Bizans sularına hakimdiler, bunların kolonileri bütün devlet arazilerine yayılmış ve doğu Akdeniz havzasındaki adaların çoğu bunların hakimiyetine geçmişti. Yunanistan hala Frankların hakimiyeti altındaydı. Grek idaresinde bulunan Epiros da Teselya ile birlikte birleşme oluşumuna katılmamış, Bizans İmparatorluğuna karşı düşmanca tutumda ısrar ediyordu. Balkanların kuzey kısmını imparatorluk aleyhine büyümüş olan Bulgar ve Sırp lar ellerinde tutuyordu. Her ne kadar bu devletlerden hiç birisi henüz Bizans'a karşı büyük çapta bir harekete geçmek imkanına sahip değilse de hepsi de batıdan idare olunacak Bizans düşmanı bir hareketi desteklemeye hazır dılar. Batıda, Latin İmparatorluğu'nun varlığında çıkarı bulunan bütün devletler ona düşmandı. Bkz. Ostrogorski, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 417.

Cenevizliye Fokaia (Foça) şehrini beylik olarak vermesi oldu.⁴³ Foça, İzmir körfezinin kuzey sahilinde, bir liman şehri olmasından öte, o dönemde birçok şap (alum) maden tabakalarının bulunduğu dağların eteğinde bulunmasından dolayı ayrıca önemliydi.⁴⁴ Antik dönemde tıbbi, gümüş-altın parlatma ve renk verme amaçlı sınırlı kullanımı olan şap madenine talep, on ikinci yüzyılda Avrupa tekstil endüstrisinin genellikle boyama ve dinkleme işlemlerinde duyulan ihtiyaçla köklü bir değişikliğe uğramıştı.⁴⁵ Artık ticareti yapılan bir ürün olarak şap⁴⁶, başta Venedik ve Cenevizli olmak üzere Latinler aracılığıyla Avrupa'ya ulaştırılıyor, Avrupa'nın şap ihtiyacının tamamını Anadolu'dan sağlanıyordu. Anadolu'dan ilk şap ihracatı 1236 yılına tarihlenirken⁴⁷ şap üretimi ve işletilmesi de Latin tüccarların taleplerine ve çıkarlarına bağlı olarak başından itibaren bir şekilde Latinlere bırakılmıştı. Anadolu şapının ihracatı, Anadolu Selçukluların kontrolünde bulunan Sivas'a Colonia/Köğonya'dan (Şebinkarahisar), Konya'ya da Kütahya'daki şap yataklarından ulaştırılarak gerçekleşmekteydi. Dolayısıyla Anadolu'da şap üretimi ve ticareti, sadece Sivas ve Konya üzerinden Türklerin kontrolünde gerçekleştiriliyordu. 1275'te Bizans kontrolünde bulunan Foça şap yataklarının Cenevizli Zaccaria kardeşlere verilmesiyle Bizans Devleti'nin, Türklerin elde ettiği gelire ortak olma çabasına girdiği düşünülebilir. Diğer taraftan Foça, coğrafi konumu ile daha ucuz ve kolay nakliyat imkanları sunarak Anadolu'daki diğer şap temin edilen yerlere göre öne çıkarıyordu.⁴⁸

⁴³ Ceneviz'in ileri gelen ailelerinden olan *Zaccarialar*, yukarıda söz edilen Nif Antlaşmasına imza atanlar arasından olup, Manuele ve Benedetto kardeşler 1275'te İstanbul'a gelmiş ve Manuele Foça'daki imtiyazı alırken Benedetto da İmparator'un kız kardeşi ile evlenerek hem ekonomik hem siyasi güç elde etmişlerdir. Bkz. William Miller, "The Zaccaria of Phocaea and Chios (1275-1329)", *The Journal of Hellenic Studies*, Sayı 31, Cambridge 1911, s. 42-55.

⁴⁴ W. Heyd, *a.g.e.*, s. 491.

⁴⁵ A. A. M. Bryer, "The Question of Byzantine Mines in the Pontos: Chalybian Iron, Chaldian Silver, Koloneian Alum and the Mummy of Cheriana", *Anatolian Studies*, Sayı 32, Ankara 1982, ss. 133-150, s. 146.

⁴⁶ Anadolu'daki şap yataklarının işletilmesi konusunda bilgi olmamasına rağmen, büyük olasılıkla Bizanslılar şap ocaklarını çalıştırmışlardı, ama ticaretinin yapılmadığı bilinmektedir. Bkz. Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul 1979, s. 164.

⁴⁷ 1236'da Marsilya, Kıbrıs Kralından bir ticari ayrıcalık sağladığı zaman, buradan transit geçen mallar arasında Rum şapından da söz edilmektedir. Ayrıca Avrupa'nın şap talebi Mısır'dan da karşılamaktaydı. Ancak bu ticaret, Selçukluların şap alıcılarına daha iyi koşullar sunması ve 1291'de başlayan ambargo koşullarından dolayı Avrupalılar açısından bazı sorunlar barındırdığından tamamen Anadolu'ya yönelmiştir. Bkz. C. Cahen, *a.g.e.*, s. 164; 315-316.

⁴⁸ Foça'daki yıllık şap üretimi 1298'de 650 kantar (36.687,95 kg) iken on dördüncü yüzyılın ilk yarısında 14.000 kantara (790.202 kg) ulaşmıştır. Foça'daki şap maden ocakları denize

Şap ticareti ile Manuel Zaccaria büyük bir servet elde etti.⁴⁹ Foça'dan gemilere yüklenen şap, İzmir Körfezinin güneyindeki Urla Yarımadasının tam karşısında 5 mil uzaklıktaki Sakız adasına getiriliyor, buradan Avrupa'ya sevk ediliyordu. Sakız adası, on üçüncü yüzyılda Anadolu üzerinden Avrupa'ya ulaşan ticaretin olduğu kadar Karadeniz'den Mısır'a ulaşan ticaretin Doğu Akdeniz'deki en önemli uğrak noktasıydı.⁵⁰ Ayrıca, son derece zengin ve verimli adada kendi adıyla anılan adaya mahsus çok meşhur sakız ile başta şarap üretimi olmak üzere diğer zirai üretimlerin ihracatı yapılmaktaydı.⁵¹ Cenova'dan Doğu'ya mal tüccar rotasında önemli bir durak olan Sakız'dan yüklenen, dış macunu yapımında kullanılan sakız çok talep görüyordu.⁵² Ama bu adayı on dördüncü yüzyılın başlarında oldukça önemli bir konuma yükselten esas mesele, çok kıymetli şap madenlerinin çıkarıldığı Foça'ya olan yakınlığı idi. Zaccaria kardeşlerin Foça'dan sonra Sakız Adası'nın kontrolünü ele geçirmek öncelikli bir hedef olmuştu. Zira Sakız, 1292'de Sicilyalı Ruggero di Loria'nın, 1303'te de Katalan Ruggero de Flor'un hücumlarına uğramış ve aynı yıl 30 yelkenliden müteşekkil bir Türk filosu da adaya saldırarak pek çok ganimet almıştı. Sakız Adası'nın ele geçirilmesi Foça'nın Batı dünyası ile ulaşımı kesilmesi anlamına geliyordu.⁵³ Bilhassa Aydınöglu tehdidinin artması karşısında İmparator II. Andronikos (1281-1328), Sakız'ı müdafaa edebilecek kudretli birisini aramaya başlamış ve kendisi de bir oldu bitti yaratarak bu göreve talip olan Foça hâkimi Benedetto Zaccaria'yı seçmek zorunda kalmıştı.

---

yakın olduğundan Anadolu'daki diğer şap madeni bulunan Şebinkarahisar, Kütahya ve Ulubat'a göre gemiler naklinin kolay ve maliyetinin düşük olduğu açıktır. XIV. yüzyılın ilk yarısında Kütahya'daki yıllık şap üretimi 12.000 kantardır (677.316 kg.). Bursa'nın batısında bulunan Ulubat'da, XIV. yüzyılın ilk yarısında yıllık 10.000 kantar (564.430 kg.) şap üretilmektedir. Anadolu'da çıkarılan şapın kalitesi açısından bir değerlendirme yapılacak olursa, Şebinkarahisar'da çıkan şapın kantarında %80 oranında cevher elde edildiği görülmektedir. Bu oran, Foça'daki şapın kantarında %75, Kütahya bölgesinde çıkarılan şapın kantarında %60'tır. Buna göre kalite olarak Şebinkarahisar, Foça ve ardından Kütahya şapı gelmektedir. Bkz. Mehmet Ersan, "XIII-XIV. Yüzyıllar Şap Ticareti ve Şebinkarahisar", *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu, 30 Haziran-1 Temmuz 2000 Bildiriler*, Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Akşit-Nazım Kuruca, Şebinkarahisar Belediyesi, İstanbul, s. 55-62, s. 55.

⁴⁹ W. Heyd, *a.g.e.*, s. 491.

⁵⁰ Sakız adası, uluslararası ticaret merkezi konumunu on altıncı yüzyıla kadar korumuştur. Sakız adasının ticari önemi hakkında bkz. William Miller, *a.g.m.*, s. 48.

⁵¹ Mike Carr, "Trade or Crusade? The Zaccaria of Chios and Crusades against the Turks", *Contact and Conflict in Frankish Greece and The Aegean, 1204-1453, Crusade, Religion and Trade Between Latins, Greeks and Turks*, Ed. Nikolaos G. Chrissis-Mike Carr, Routledge, Londra ve New York 2016, s. 121.

⁵² Jacques le Goff, *Ortaçağ Tüccarları ve Bankerleri*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu-Batı Yayınları, Ankara 2020, s. 26.

⁵³ W. Heyd, *a.g.e.*, s. 519.

Kardeşi Manuel'in ölümünden sonra 1288'den beri Foça'yı elinde bulunduran Benedetto, II. Andronikos'un Sakız'ın idaresini kendisine bırakmasını veya adaya yeteri kadar müdafaa kuvveti gönderilmesini istemiş, İmparator'un tereddüt ettiğini görünce de 1304 yılında adayı işgal etmiştir. Bu oldu bitti üzerine II. Andronikos, Sakız'ı 10 yıl süreyle Benedetto Zaccaria'ya dirlik olarak vermek zorunda kalmıştır.⁵⁴ Bu gelişmeler, Karadeniz ve Ege denizlerinin artan önemiyle buradaki pazardan pay alma mücadelesinin daha da kızışmış olduğunu göstermektedir. İşte tam da bu dönemde tarih sahnesine çıkan Mehmet Bey hem karada hem denizlerde cereyan eden mücadeleye katılarak 1317 yılında Yukarı İzmir'i fethetmiştir. Bu fetih, Türk akınlarının denize ulaşması, başka bir ifadeyle Türklerin Ceneviz ticaretini sekteye uğratabilecek korsan faaliyetlerine dahil olabilecekleri, önlenmesi güç bir sürecin habercisiydi.

Bodamya Beyi Bahadır İbrahim Bey ve Urla

Sakız'da kontrolü sağlayan Benedetto Zaccaria ve daha sonra onun yerini alacak Martin Zaccaria, karadan Foça ve İzmir'e yönelen Türk baskısını engellemek, ayrıca denizlerde de Foça'dan Sakız'a uzanan ticaret yolunu korsan saldırılarına karşı korumak zorundaydı. Foça'ya en büyük baskı Gediz vadisini kontrol eden Saruhanoğlu Beyliği'nden gelmekteydi. Sakız'a baskı yapan güç de Aydınolu Beyliği idi. Foça ile Sakız Adası arasında kalan İzmir, bu yıllarda ticari bir önceliği olmamakla birlikte güzergahın güvenliği açısından önemliydi. Bu bakımdan Zaccaria kardeşlerin İzmir'in Liman Kalesi'nden ve Urla Yarımadasını kapsayan kıyı şeridinden Türkleri uzak tutacak sıkı tedbirlere başvurdukları anlaşılmaktadır. İzmir Liman Kalesindeki güvenlik önlemleri *Düstürname-i Enveri*'de şu dizelerde dile getirilmiştir:

*Bahirdir üç yanı bir yanı kara
Kaleyi kılınışlar ana dâyire
Yanına bir kimse onun varamaz
Kuş olup uçarsa onun geremez*

Urla Yarımadasındaki durum da farksız olmadığı, muhtemelen 1318 sonlarında bölgeye gelmiş bulunan "Guillelmo Ade" veya William of Adam⁵⁵ adlı Dominikan din adamının anlatılarından anlaşılmaktadır.

⁵⁴ Şerafettin Turan, "Sakız'ın Türk Hakimiyeti Altına Alınması", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, Ankara 1966, s. 173-199, s. 175.

⁵⁵ 1318-1323 yıllarında birkaç papalık belgesinde "Guillelmo Ade" adıyla görülen William of Adam, muhtemelen 1275-1338/39 yılları arasında yaşamış bir Dominikan din görevlisidir. Doğu Akdeniz, İran ve Hindistan'ın bazı bölgelerinde yoğun olarak seyahat etmiştir. Haçlı kontrolündeki Akka'nın 1291'deki Müslümanlarca ele geçirilmesi, Kudüs ve çevresini

Guillelmo Ade, güvenlik tedbirlerinin yarımada adeta hayatı dondurduğunu resmeder:

“...Türklerin neredeyse tamamen elinde tuttuğu Küçük Asya'ya beş kilometre uzaklıktadır [Sakız Adası] ve Türklere ne kadar yakınsa, onlara verilen zarar da o kadar büyük olur. Bu adaya [Sakız Adası] komşu olan ve kendilerine yapılan saldırılardan defalarca acı çeken Türkler, adanın hükümdarlarının gücü ve cesaretinden korktuğu için deniz kıyılarına on iki milden daha fazla yaklaşmazlar. Bu adanın efendileri, Türklere karadan ve denizden şiddetle baskı yapmakta ya kılıçtan geçirirler ya da ele geçirebildiklerini köle yaparlar bu sebeple ister az veya çok karada veya denizde, Türkler bu beyin bayrağını görünce ödleri patlar ...⁵⁶”

Bu ada [Sakız] karşısında, üç mil uzaklıkta Küçük Asya olarak anılan Türkiye'den denize bir burun gibi uzanan, başlangıcı Türk tarafına doğru daralan ve adaya, denize doğru bir çember gibi yuvarlaklaşan çevresi 180 mil olan çıkıntı [Urla Yarımadası] bulunmaktadır. Türklere doğru daralan bu en dar ve karayla birleşen yerin mesafesi sadece 3 mildir. Bu dar mevkiinin bir yanında İzmir, diğer yanında ise Efes yer almıştır. Burun olarak adlandırılan bu çıkıntıda mükemmel bağlar, tüm Roma İmparatorluğu içinde büyük ve en lezzetli zeytinler, meralar, zengin mahsuller, bol su ve gölgeli av ormanları bulunmaktadır. Türkler burada yaşamaya veya hatta gezmeye bile cesaret edemezler, çünkü adanın beyleri [Sakız Adası'nı kontrol eden Zaccaria hanedanı] onlara huzur vermezler ve adanın beyleri de hükümdar veya kilise gücünden mahrum olduklarından burayı elde tutamazlar. ... Ayrıca, etrafı hendek ve kulelerle çevrelenmiş fakat iskân olunmayan güçlü kaleler mevcuttur.⁵⁷”

Oysa Guillelmo Ade'den yaklaşık 60 yıl önce Urla Yarımadası başka koşullar altındadır. Bizans vakanüvisi Georgios Akropolites, İmparator Mikhaël Palaiologos'un (1258-1282) 1260 yılında Batı Anadolu'da yaptığı

---

kurtarmak üzere Haçlı Seferleri düzenlenmesi yönünde tezler ileri sürüldü. Bu tezlerden biri, William of Adam tarafından yazılmış *How to Defeat the Saracens*'dir [Araplar Nasıl Yenilir]. Bkz. William of Adam, *How to Defeat the Saracens Guillelmus Ade, Tractatus quomodo Sarraceni sunt expugnandi* Metin ve notlarla Çev. Giles Constable, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D.C. 2002; Charles Kohler, Documents relatifs à Guillaume Adam archevêque de Sultanieh, puis d'Antivari, et son entourage (1318-1346). *ROL* 10 :16-56. [Reprinted in idem, *Mélanges pour servir à l'histoire de l'Orient latin et des croisades*, 2: 475-515, Paris 1906.]; Leopold, Anthony, *How to Recover the Holy Land: The Crusade Proposals of the Late Thirteenth and the Early Fourteenth Centuries*, Aldershot and Burlington 2000; Henri Omont, Guillaume Adam, Missionnaire, in *Histoire Littéraire de la France* 35: 277-84, 1921.

⁵⁶ William of Adam, *a.g.e.*, s. 49

⁵⁷ William of Adam, *a.g.e.*, s. 65.

yolculuk güzergahını anlatırken Urla Yarımadası'nın nadir rastlanan bir tasvirine yer verir:

“...Klyzomenè denen bir yere gitmek üzere hareket etti ve orada konakladı. Çünkü İmparatorlar, Nymphaion'dan (İzmir Kemalpaşa) ayrıldıkları zaman bu yörede kalmayı ve baharın çoğu bölümünü orada geçirmeyi adet edinmişlerdir. Bu yöre atlar için çok bol çayırı çimeni ve çok suyu olan ovalık bir yerdir, çevresinde de köyler ve kentler vardır, bunlardan bütün gereksinim malzemesi alınabilir.⁵⁸”

1318'de William of Adam İzmir'e geldiğinde, şehrin yukarı kalesi bir yıl önce (1317) henüz Türk hakimiyetine girmişti ve kıyı kesim yoğun Türk baskısı altındadır. Türklerin İzmir'in Yukarı Kalesini ele geçirmesi karşısında Benetto Zaccaria'nın da Liman Kalesini zapt ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁹ Bu tarihlerde Aydınoğlu Beyi Mehmet Bey'in, Liman Kalesini ele geçirme konusunda bir faaliyete bulunup bulunmadığına dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, çok güçlü bir şekilde tahkim edilmiş kaleyi kuşatmaktan ziyade denizde ve karada sadece bazı sınır tecavüzleri ile saldırılar yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁰ İzmir Liman Kalesine ve kıyı şeridinin fethine yönelik esaslı mücadele Mehmet Bey'in İzmir Bey'i olarak atadığı oğlu Umur Bey tarafından başlatılmıştır.

Dolayısıyla Foça ile Sakız Adası arasında İzmir Körfezini ve kıyılarını içine alan dar bölgede kıyasıyla yaşanan bu mücadele Aydınoğlu Beyliği'nin idari taksimatının hangi koşullarda şekillendiğinin anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Mehmet Bey, beylik topraklarını beş oğlu arasında paylaşmış, bu paylaşımına göre sırasıyla en büyük oğlu Hızır Ayasuluğ'a, ikincisi Umur

⁵⁸ IV. Haçlı Seferiyle 1204 yılında Latin işgaline uğrayan Konstantinapol'den ayrılmak zorunda kalan Bizans erkânı henüz Latinler tarafından zapt edilmemiş bulunan Epiros bölgesinde ve İznik'te Bizans'ın uzantısı olan iki devlet kurdular. II. Isaakios'un kuzeni Mikhael Angelos merkezi Arta olmak üzere Epiros Devleti'ni tesis etti. III. Aleksios'un damadı Theodoros Laskaris de İznik Devleti'ni kurdu. I. Andronikos'un torunları Aleksios ve David ise bu sırada Karadeniz'in güneydoğu sahillerinde Sinop'a kadar uzayan ve merkezi Trabzon olan bir devlet kurmuşlardı (1204). Vakayinamede sözü edilen İznik Devleti'dir ve 1260 kışını Lapseki'de geçiren İmparator Mikhael Palaiologos'un Batı Anadolu'daki faaliyetleri konu edilmiştir. Bkz. Georgios Akropolites, *Vakayinâme*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 164. Trabzon'daki Bizans Devleti'nin kuruluş süreci hakkında bkz. Murat Keçiç, “Trabzon İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 46, Ankara 2009, ss. 143-162.

⁵⁹ Paul Lemerle, *a.g.e.*, s. 62.

⁶⁰ Mehmet Bey'in İzmir'in Yukarı Kalesini ele geçirmesi bir kuşatma neticesinde olmadığı anlaşılmaktadır. Düstürnâme'deki “İki kal'a idi İzmir ol zaman – Birini Mehmet Bey almıştı nihan” ifadesindeki nihan, yani bir anda bu fethin beklenmedik bir gelişmenin fırsata dönüştürüldüğü fikrini vermiştir. Bkz. Paul Lemerle, *a.g.e.*, s. 58.

İzmir'e, üçüncüsü İbrahim Bodamya'ya, dördüncüsü Süleyman Tire'ye, en küçük oğlu İsa da beylik merkezi Birgi'ye atanmıştır.⁶¹

*İli beş oğluna kısmet kıldı mîr
Her biri bir yerde kıldı dar-ü gîr
Ayasuluğ-u Hızır Şâha virür
Anda etbâ'ı bile varıb girür
Çün Umur paşayı gördü ki dilîr
Kıldı İzmir eline anı emîr
İki kal'a idi İzmir ol zaman
Birini Mehmed Bey almışdı nihan
Vardı Bodamya'ya İbrahim Bey
Kıldı ana ol yeri taksim Bey
Tire'yi verdi Süleyman Şâha Şâh
Ol yana ol dahi tutdu azm-i râh
Kaldı idi küçük oğlan şâhla
Gerçi haberin doyurdu câhla*

Bu paylaşımda ikinci oğlu Umur Bey'in ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.⁶² Artık Akdeniz'e odaklanmış olan Mehmet Bey, "savaşçı bir ruh"⁶³ gördüğü oğlu Umur'u, beyliğinin en ucunda, bir uç beyi olarak İzmir'e atarken Sasa Bey zamanında fethedilmiş ve *geride kalmış* yerleri diğer evlatları arasında paylaşmıştır. Umur Bey'in bir küçüğü olan İbrahim'in de ağabeyine benzer özellikler gösterdiği bahadır/bahadır olarak anılması, kaynaklarda her zaman yakıp yıkmaya hazır acımasız bir kişilik olarak tasvir edildiği⁶⁴ hesaba katıldığında Mehmet Bey'in İbrahim Bey'i de bir uç beyi olarak Urla Yarımadası'nı hedefe koyan sınırdaki Potamia'yı layık gördüğü pekâlâ düşünülebilir. İbrahim Bahadır Bey'in Kızıldağ'ın İzmir Körfezine bakan bu yamacında ileri karakol vazifesi görmesi, askeri konumlanma bakımından oldukça anlamlıdır. Zira bugün bu dağ yamacına çıkıldığında da görüleceği üzere, tüm Urla Yarımadası ve Sakız adası ile etrafı, deniz trafiği net bir şekilde görülebilmektedir.⁶⁵ Bu alan Yarımada'nın

⁶¹ *Le Destan*, s. 48-49.

⁶² Umur Bey hakkında bkz. Tuncer Baykara, *Aydınoğlu Gazi Umur Paşa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

⁶³ Feridun Emecen, "Aydınoğlu Umur Bey: Kısa Bir Biyografi Denemesi", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu I, Bildiriler*. Yay. Haz.: Mehmet Ersan-Mehmet Şeker-Cüneyt Kanat, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 41-62, s. 43

⁶⁴ Paul Lemerle, *a.g.e.*, s. 34-35.

⁶⁵ İzmir körfezinin güneyinde yer alan bölge, Urla Yarımadasını, doğuda kuzey-güney doğrultulu (Cumaovası-Gümüldür) alçak, çukur bir saha ile Nif dağı ve Bozdağ'dan ayıran alandır. Batısında Urla Yarımadası bulunan bu çukur alanının doğusu engebeli ve dağlık olduğundan aynı zamanda doğal bir geçit olarak Seferihisar-Kilizman (Güzelbahçe) yolunu

ana kara ile güneyden ve doğudan ulaşımına bağlantını sağlayarak stratejik bir bölge olma özelliği de taşır. Urla Yarımadasında Cenevizlilerin kale ve hendeklerle sıkı güvenlik tedbirleri almalarına mukabil Türklerin tam da yarımadaı ana karadan ayıran *Potamia* olarak anılan kıstakta askeri bir üs oluşturulduğu düşünülebilir. William of Adam'ın yukarıdaki anlatıları da bunu doğrulamaktadır. Son yıllarda yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları da bölgede yaşananlara dair bazı ip uçları vermektedir. Öncelikle yapılan yüzey araştırmaları, Urla Yarımadası'nda bahsi geçen kalelerin varlığını doğruluyor.⁶⁶ Yarımada'nın en doğusunda, Türk akınlarını durduran ilk kale Sivri Tepe mevkiinde, Sivrihisar olarak adlandırılan kale bulunmaktadır. On yedinci yüzyılda bölgeye gelen Evliya Çelebi de bu kalenin varlığından bahsetmiştir.⁶⁷

Bu bakımdan İbrahim Bey'e verilen yerin; Tire, Ayasuluğ ve İzmir gibi bilinen bir yerleşim merkezi veya kaleden ziyade bir askeri üs olduğu anlaşılmaktadır. 1333'te Batı Anadolu bölgesinde bulunup Aydınoğlu Beyliğini ziyaret eden seyyah İbn Battuta, söz konusu durumu doğrulamaktadır. Mutlaka gittiği şehirleri, çarşı ve pazarları ziyaret edip anlatan İbn Battuta, Birgi, Tire, Ayasuluğ ve İzmir hakkında bilgi verirken Bodamya diye bir şehir veya kaleden bahsetmez. Ayrıca eserinde, Mehmet Bey ve oğullarından Hızır ve Umur Beyler ile görüşmüş, Süleyman Bey'den bahsetmiş ama 1345 yılında vefat ettiği düşünülen İbrahim Bey'in adını anmamıştır.⁶⁸ Şayet Birgi'ye yakın bugün Bademli beldesi, İbrahim Bey'e verilen Bodamya olsaydı İbn Battuta burayı ziyaret eder veya en azından bahsedirdi. Ziyaret ettiği yerlerin idarecilerinden at, yiyecek, köle, kıyafet gibi çeşitli hediyeler olarak bir anlamda yolcuğunun masraflarını çıkaran ve kimin cömert veya cimri olduğuna dair değerlendirmelerde bulunan

---

meydana getirir. Yine buradaki dağların en yükseği olan Kızıldağ'dan (1.000 m.) çıkan Çamlı çayı ile çukur alan denize açılır.

⁶⁶ Yaşar Ersoy, Elif Koparal, "Klazomenai Khorası ve Teos Sur İçi Yerleşim Yüzey Araştırması 2006 Yılı Çalışmaları", 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kocaeli 2007, ss. 47- 70; Tayfun Caymaz vd., "Urla Yarımadası Güney kesimi 2016 Yılı Yüzey Araştırması", 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bursa 2017, ss. 497-516.

⁶⁷ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, IX. Kitap 1. cilt, Ed. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 111-118. Ayrıca bu kale hakkında bkz. Tayfun Caymaz, Mehmet Emeç, Ferhan Erim, *Urla Kalesi-Urla Castle*, Duvar Yayınları, İzmir 2014.

⁶⁸ Ebû Abdulah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, c. I, Çeviri, inceleme ve notlar A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları 2000, s. 418-426; *The Travels of Ibn Battuta, A.D. 1325-1354*, c. II, Ed. H.A.R. Gibb, Cambridge University Press, Cambridge 1962, s. 438-447.

seyyahın, İbrahim Bey'in hediyelerinden kendisini mahrum bırakması düşündürücüdür.

Ayrıca Bizans tarihçisi Mikhaël Doukas (1400-1463), Foça'daki şap ticaretinden dolayı Türklerle Cenevizliler arasındaki mücadele ile ilgili anlatımında; “*Aynı dönemde, Türkler Lydia ve Asia yörelerinde talan akınları için pusular/pusuda bekleme üsleri kurmuşlardı ...*”⁶⁹ ifadesi de Bodamya'nın bir askeri üs olma olasılığını kuvvetlendirmektedir. Doukas'ın verdiği bilgiler onun bölge ve Aydınöglu Beyliği ile kişisel ilişkilerinden dolayı ayrıca önemlidir. Bizans İmparatorluğu'nun önemli hanedan ailelerinden gelen Doukas'ın aynı adı taşıyan dedesi, dahil olduğu taht mücadeleleri (1341-1347) sonucunda İstanbul'dan kaçarak Aydınöglu Umur Bey'e sığınmıştır. Selçuk'a (Efes) yerleştirilen dedesinden dolayı muhtemelen 1400'lerde Selçuk'ta doğup burada yetişen Doukas, 1421 yılından itibaren Yeni Foça'daki şap işletmesini yöneten Cenevizlilere katiplik yapmıştır. İyi derecede Türkçe ve İtalyanca bilgisi ile yazılı kaynakları kullanabilmesi ve bölgede meydana gelen olaylara tanıklık edenlere yetişmesi bakımından önemli bir kaynaktır⁷⁰.

Bodamya bir yerleşim veya kale değil de Urla girişinde bir askeri üs ise coğrafi konumundan dolayı İzmir Emiri Umur Bey'in idari mıntkasında olması icap eder. Düstürnâme-i Enverî'de Mehmet'in beylik topraklarını oğulları arasında yaptığı paylaşım anlatılırken kullanılan ifadeler dikkat çekicidir. Hızır'a Ayasuluğ ve ayrıca Sultanhisar, Süleyman'a da Tire *virür/verdi* denilmektedir. Umur için “*çün Umür paşayı gördi gey dilir kıldı İzmir eline anı emir*” yani, İzmir emiri kılındı, İbrahim için ise *ol yeri taksim* ifadesi kullanılmıştır. Sanki İzmir ile ilişkili bir paylaşırma söz konusudur ki İzmir Emiri Umur Bey'in idaresi altında bir bölgenin de İbrahim Bey'e *taksim* edildiği sonucunu çıkarmak mümkündür:

*Çün Umur paşayı gördü ki dilîr
Kıldı İzmir eline anı emîr
İki kal'a idi İzmir ol zaman
Birini Mehmed Bey almışdı nihan
Vardı Bodamya'ya İbrahim Bey
Kıldı ana ol yeri taksim Bey*

⁶⁹ Mikhaël Doukas, *Tarih Anadolu ve Rumeli (1326-1462)*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları 2008, s. 144.

⁷⁰ Alice-Mary Talbot, “Doukas”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. I, ed. Alexander P. Kazhdan vd. New York-Oxford, Oxford University Press 1991, s. 656-657; Levent Kayapınar, “Dukas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-1, İstanbul 2016, s. 346-347.

Diğer taraftan Enverî, Umur Gazi ile İbrahim Bey arasındaki ilişkisinin diğer kardeşleriyle ilişkisinden farklı yönleri bulunduğuna dair ip uçları barındırmaktadır. Mükrimin Halil'in (Yinanç) de ifade ettiği üzere Düstürnâme'de Umur Bey'in kardeşleri maiyetinde bulunan, muavenetine yani yardımına gelen veya istikbal eden yani seferden döndüğünde onu karşılayanlar olarak bir ayırım bulunmaktadır.⁷¹ Mesela Liman Kalesinin ele geçirilmesinin ardından deniz gazalarına başlayan Umur Bey'in hemen hemen tüm seferlerinde yanında bulunan, onun emrinde cenk eden kardeşi İbrahim Bey'dir⁷² ve Enverî onu, Umur Gazi'nin *maiyetinde* bir kardeş olarak tanımlamıştır. Ağabey Hızır, Umur Gazi'nin *muavenetinde* ve *istikbalinde* bulunan bir kardeşdir. Hızır Bey Umur Bey'in seferlerine gemiler göndererek desteklemiş, sefer dönüşlerinin bazılarında da istikbalde bulunmuştur. Hızır Bey, Umur Gazi'nin hiçbir deniz aşırı seferine bizzat katılmamıştır. Bir sebepten dolayı babası Mehmet Bey'den kaçarak kayın pederi Mentеше oğlu Orhan Bey'in yanına sığınan Tire Beyi Süleyman Bey, ancak babasının ölümünden sonra dönebildiğinden uzun süre beyliğin faaliyetlerinde bir rol almamıştır. Süleyman Bey ilk kez 1336'da Umur Bey'e *istikbalde* bulunmuş ve bu durum daha sonra tekrar etmiştir. Bu durumda, İbrahim Bey'e, İzmir Emiri Umur Bey'in idari mıntkasında bir bölge *taksim* edilmiş, kendisi de ağabeyinin maiyetinde görevini ifa etmiştir.

Urla Yarımadası'nın Aydınöğlü Beyliği tarafından fethinin gerçekleştiği koşullar da meseleye açıklık getirmektedir. İzmir Emiri Umur Bey'in iki buçuk yıl devam eden Liman Kalesi kuşatması sırasında eş zamanlı olarak İbrahim Bey'in liderliğinde İzmir Körfezinin güney kıyılarına ve Urla Yarımadası'na yönelik akınların gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Nihayet Umur Bey 1329 yılında Liman Kalesini ele geçirmiştir.⁷³ Bu gelişmenin

⁷¹ Mükrimin Halil (Yinanç), *Medhal*, s. 30.

⁷² Mesela, Bozcaada seferinde (1328-1329) Umur Gazi'nin yanında kardeşlerinden sadece İbrahim Bey vardır. Sakız'ın fethinde, 1333 yılında gerçekleşen Mumdüña seferinde, Ağriboz ve Monevesia savaşlarında, Kuluri/Fuluri adasında ve buradan Mora'ya yapılan akınlarda İbrahim Bey'in adı geçmektedir. Bkz. Mükrimin Halil (Yinanç), *Medhal*, s. 21-30.

⁷³ Paul Lemerle, kuşatma altındaki kalenin, Martin Zaccaria tarafından Umur Bey'e teslim edildiğine dikkat çekmiştir. Çünkü 1329 yılında Türklerin menfaatine hizmet eden bir gelişme yaşanmıştır. İmparator Andronikos Paleologos, 1329 yılda donanmasıyla birlikte Sakız'a gelmiş ve askerini çıkararak asi kabul ettiği Martin Zaccaria'yı teslim mecbur bırakmıştı. Martin Zaccaria, Bizans İmparatorluğu tarafından kendilerine idaresi verilen Sakız Adası'nda İmparator'a karşı gelerek bağımsızlığını ilan etmişti. Böylece Paul Lemerle, İmparatorun gelişinden korkan Martin Zaccaria'nın Liman Kalesiyle birlikte Urla Yarımadası'nı Türklere teslim edip bölgeden çekildiği sonucuna ulaşmıştır. Bkz. Paul Lemerle, *a.g.e.*, s. 57. Ayrıca İmparatorun itaatsiz Cenevizli Sakız Beyine yaptığı bu sefer, sahillerdeki arazilerini koruyabilmek, bu sahillerde hüküm süren Türk Beyleri ile Osmanlılara karşı işbirliği yapmayı düşünmesi, yeni inşa edilen Bizans donanmasının da yardımıyla durumunu kuvvetlendirdiği belirtilmektedir. Bkz. Willam Miller, *a.g.m.*, s. 49; Şerif Baştav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*

ardından Bodamya Beyi İbrahim Bey de ivedilikle yarımada'nın fethini tamamlamıştır. Bu bakımdan kendisi, artık Fatih İbrahim Bey olarak anılacaktır. Fatih İbrahim Bey, Klazomenai antik şehrin beş kilometre daha güneyinde bulunan Urla'da bir cami yaptırmıştır. Osmanlı arşiv kayıtlarında izi takip edilen ve halen Fatih İbrahim Bey ile Cami-i Atik veya Eski Cami olarak anılan bu caminin varlığı, İbrahim Bey'in ve oğullarının Urla ile yakın ilişkisini gösteren Urla civarındaki vakıf ve tapu kayıtları, Himmet Akın tarafından tespit edilmiştir:

4014 numaralı Evkaf Dosyasında, arznameye ilişik 1121 [Hicri] tarihten itibaren kayıt suretlerinin başında; “*Vakf-ı Fâtih İbrâhim Bey der Urla tâbi-i İzmir*” yazısı vardır. Bu kaydın konulmasına mucip olan ve İzmir kadısı tarafından 1139 [Hicri] tarihiyle yazılan arizada; “*Medîne-i İzmir muzâfâtından kasaba-i Urla'da vâki' müteveffâ Fatih İbrahim Bey câmi-i şerîfi*” diye başlar. Bunun üzerine 1140 [Hicri] tarihinde III. Ahmet tarafından “İzn-i Hümâyûnum olmuştur” tarzında berât verilmesine dair olan Hatt-ı Hümâyûnda da “*Fâtih İbrâhim Bey*” kaydı yer alır.⁷⁴ “*Tevliyet-i Vakf-ı Fâtih İbrâhim Bey der Urla tâbi-i İzmir*” başlıklı vakıf kayıtlarında, Hicri 24 Şaban 1138 tarihinde Urla kasabası naibi Esseyid Salih Efendi marifetiyle yapılan tevcih kaydı ile “*Vakf-ı Fâtih İbrahim Bey der Urla tâbi-i İzmir*” kayıtları mevcuttur.⁷⁵ Aynı şekilde bu camiye ait vakıf yerler Süleyman ve Kilizman⁷⁶ köyleri ve Kumanlu⁷⁷ Urla civarındadır. Kayıtlarda bu yerler, İbrahim Bey ve oğulları Hasan ve Cüneyt beylere ait ve İzmir oğullarının mülkü olarak anılmıştır.⁷⁸

166 numaralı Tahrir Defterinin 69'uncu sayfasında; “*Vakf-ı Câmi-i Süleyman köy benâm Kara Hasan bin İbrahim tâbi-i Birgi*” kayıtlarıyla birlikte, “*tevliyeti nefisine bâdehû aslah evlâdına neslen bâde neslin*” şerhi bulunmaktadır. Aynı defterin 66. sayfasında; “*Vakf-ı imâret-i Cüneyd Bey der nefis-i İzmir çiftlik der karye-i Süleyman köy*” kayıtlarına rastlanmaktadır.⁷⁹ 571 numaralı Aydın Vakıf Defterinde; “*Vakf-ı câmi-i der karye-i Süleyman köy tâbi-i kazâ-i Birgi zikrolunan camii şerîfin Kara Hasan bin İbrahim nâm sâhib-ül-hayr bina idüb*” denilmektedir. Aynı

Son Devir (1261-1461) Osmanlı Türk- Bizans Münasebetleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989, s. 34.

⁷⁴ Himmet Akın, *a.g.e.*, s. 72.

⁷⁵ Himmet Akın, *a.g.e.*, s. 72.

⁷⁶ İzmir ile Urla arasında günümüzde Güzelbahçe İlçesidir.

⁷⁷ Günümüzde Urla'da Kamanlı mevkii ve Kamanlı Camisi mevcuttur. On dokuzuncu yüzyıl başlarında Urla'nın mahallelerinden birdir, bkz. BOA. NFS.d. 2961.1247

⁷⁸ Hasan ve Cüneyt Beylerin İbrahim Bey'in oğulları olduğuna dair ispat ve değerlendirmeler için bkz. Himmet Akın, *a.g.e.*, s. 70-73.

⁷⁹ Himmet Akın, *a.g.e.*, s. 70.

defterin yedinci sayfasında; “*Îmâret-i Cündî Bey bin Aydın der nefis-i İzmir*” başlıklı evkaf kayıtları içinde; “*Çiftlik der karye-i Süleyman köy tâbi-i kazâ-i Birgi*” ifadeleri görülmüştür. Süleyman köyünün İzmir oğullarının mülkü olduğunu gösteren kayıt, Tire Vakıf Defterinde yer almıştır. “*Kazâ-i Birgi karye-i Süleyman mülk-i Ömer Bey veled-i Bayezid Bey an evlad-ı İzmir*” başlıklı bu kayda göre Süleyman köyündeki cami için vakıf yapan Kara Hasan il İzmir’deki imaretini vakfedilen Cüneyt Bey’in ölümünden sonra bu köyün mülk olarak evlattan evlada geçtiği anlaşılıyor.⁸⁰ Himmet Akın bu kıymeti bilgileri tespit etmekle birlikte Süleyman köyünün nerede olduğuna dair bir bilgi paylaşmamıştır. Her ne kadar kayıta, nefis-i İzmir ifadesi geçse de tam olarak köyün yeri belli değildir. Ancak Urla ve çevresine İbrahim Bey’in idari mıntıkası olarak bakıldığında söz konusu köyün, Urla’daki Elvan Fakih cemaatinin oluşturduğu Süleyman köyü olduğu görülür.⁸¹

Urla’daki Fatih İbrahim Bey Camisinin evkaf kayıtlarında vakfedilen yerler arasında Urla ve civarındaki yerleşimlerden bahsedilir: “*Kamanlu kurbunde olan bahçe*” ve “*Kilizmen nâm kariyede olan incir bahçesi*”.⁸² Aynı şekilde 8 numaralı I. Selim Defterinin dokuzuncu sayfasında; “*Nefs-i İzmir Evkâf-ı imâret-i Cüneyd Bey*” başlığı ile gösterilen kayıtlar içinde, daha önce İbrahim Bey camisine ait vakıf yerler arasında geçen “*Kilizmen karyesi*” “*Mukâtaa’-i zeytünlik der karye-i Kilizmen*” mevcuttur.⁸³

Vakıf ve tapu kayıtlarının yanı sıra Bizans tarihçisi Doukas’ın Cüneyt Bey’in Osmanlı Devleti ile giriştiği mücadelede Urla bölgesinin asker toplama veya destek verme konusunda kendisine cömert davranmasını,

⁸⁰ Himmet Akın, *a.g.e.*, s. 71.

⁸¹ Bkz. Ömer Bıyık, *Defter-i Evkâf-ı Vâlîde Sultan Der Mağnisa, Ayşe Hafsa Vâlîde Sultan Vakfı ve XVI. Yüzyılda Urla*, Ege Üniversitesi, İzmir 2014, s. 9. Ayrıca Tire’de Süleymanlar adında bir köy bulunmakla birlikte Birgi’de Süleyman adında bir köy mevcut değildir, bkz. M. Akif Erdoğan, *Fazullah Bin Abdüsselam Defter-i Evkâf-ı Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere der Birgi (Metin ve İnceleme)*, Ege Üniversitesi, İzmir 2014.

⁸² Himmet Akın, *a.g.e.*, s. 72.

⁸³ Himmet Akın, *a.g.e.*, s. 72-73. Yakın zamanlarda basılmış olan bir tebliğde, İbrahim Bey’in Mehmet Bey’in vefat ettiği 1334’ten kendi vefatı olan 1347 tarihleri arasında yaklaşık on yıllık bir zaman zarfında Urla ve çevresinde fetihlerde bulunduğunu ki Urla ve çevresi zaten 1329 tarihinde fethedilmiştir, bunun bölgedeki mimari eserlerin vakıf kayıtlarından izinin sürülebileceği bilgisine yer verilmiştir. Himmet Akın tarafından tespit edilen vakıf kayıtlarının bira kaçısı dışında, Çeşme’deki zaviyeye dikkat çekilmişse de bu konuda bir veri sunulmamıştır. Bkz. Kemal Ramazan Haykıran, “Aydınoğulları Zamanında İzmir’in Batı Uçlarının Türk Hâkimiyeti ve Türkleşmesi: İbrahim Bahadır Bey ve Faaliyetleri”, Ed. Mustafa Daş, Erkan Göksu, Murat Yılmaz, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 3. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Aydınoğulları Tarafından Fethinin 700. Yıldönümüne Kadifekale’den Bakmak: İzmir’in Dünü ve Yarını, 5-7 Nisan 2018 İzmir*, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir 2019, ss. 328-346.

bölgede babasına [İbrahim Bey] duyulan muhabbetin hatırası olarak değerlendirmesi, İbrahim Bey'in idari mıntikasının Urla Yarımadası olduğu fikrini destekleyen diğeri bir husustur: "...O zaman İzmirli, [onun başında bulunduğu] birliği görür görmez, bu birlik kimindir ve başında kim vardır diye kuşkuya düştüklerinden, onu Cüneyt'in getirmekte olduğunu öğrenince, hepsi, kadınlarla çocuklarla, Cüneyt'i görmek için yanı sıra koşmaya başladılar; çünkü o doğma büyüme İzmirli idi ve onların birçoğuyla birlikte yetiştirilmiş idi. [birçoğunun çocukluk arkadaşıydı]. Onlardan Aydınöglü Mustafa'nın Ephesos/Selçuk ve Thraia/Tire'de bulunduğunu öğrenince, ülkenin iç taraflarına, Erythrai/Ildırı, Bryela/Urla, Klazomenai/Urla İskelesi ve bazı diğeri köylerin bulunduğu yöreye gitmek üzere o yana seçti. Bunu yapması, komşu dağlarda yaşayan Türklerin hepsi iyi dövüşen, gayet savaşçı olan ve üstelik Cüneyt'in baba dostu insanlar olduğu için idi."⁸⁴

Geride bir erkek varis bırakmadan 1348 yılında Haçlı saldırısı sırasında Liman Kalesini müdafaa ederken hayatını kaybeden Umur Bey'in yerine Aydınöglü Beyliğinin başına Ulu Bey olarak ağabeyi Hızır geçmiştir. İzmir'deki Yukarı Kale'nin idaresi ise isimleri Kara Hasan ve Cüneyt Beyler olduğu bilinen İbrahim Bey'in oğullarınca sürdürülmüştür. Vakıf ve tapu kayıtlarında İbrahim Bey oğlu Hasan, "İzmir Dizdarı" veya "Dizdar-ı Sâbık" olarak anılmıştır. Himmet Akın, İbrahim Bey'in oğullarının Kara Hasan ve Kara Cüneyt lakaplarıyla anılmalarının, Hıristiyanların elinde kalan Kıyı İzmir'inin yani Liman Kalesinin 1402'de Timur tarafından fethine kadar kendilerinin *İzmir Karasubası* olmalarıyla ilişkilendirmiştir. Ayrıca, Cüneyt'in Osmanlı kaynaklarında⁸⁵ *İzmir Oğlu* diye anılması, onun İzmir ve havalisine hükmetmesi ve buralarını Osmanlılara karşı elde tutmaya çalışmasıyla izah etmiştir.⁸⁶ Bu da İbrahim Bey'in hem Umur Bey hem de İzmir ile ilişkisini, bölgedeki mevcudiyetini açıklamaktadır.

Sonuç

Urla Yarımadası'nın on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki sosyal ve iktisadi tarihine yönelik devam etmekte olan araştırmada, on dördüncü yüzyıl başlarında bölgede meydana gelen koşulların anlaşılması açısından önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle bölgenin tarihi coğrafyasına ilişkin bilgilere duyulan ihtiyaç, bölgede Türk hakimiyetinin nasıl ve hangi koşullarda şekillendiği meselesini gündeme getirmiştir. On dördüncü

⁸⁴ Doukas, *a.g.e.*, s. 155-156. Ayrıca Tuncer Baykara, *Türk Devrinde Urla Kazası (1080-1980)*, Ege Üniversitesi Araştırma Fon Saymanlığı Proje No: 030, İzmir 1991, s. 14.

⁸⁵ Neşri Tarihi'nde *İzmir oğlu* veya *İbn İzmir* ifadeleri yer almıştır, bkz. *Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihan-Nüma: Neşri Tarihi: II. Cilt*, Yay. Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1957, s. 445, 497, 583.

⁸⁶ Himmet Akın, *a.g.e.*, s. 76-77.

yüzyılda Batı Anadolu'da tarih sahnesine çıkan Aydınolu Beyliği tarafından Türk hakimiyetine alınan bölgenin, aynı zamanda bu beyliğin idari taksimatına ilişkin muallakta kalan bir meselesiyle ilişkili olduğu fikrini vermiştir. Böylece, 1940'lı yıllarda Aydınolu Beyliği hakkında araştırma yapan tarihçilerin üzerinde küçük bir tartişma başlattıkları Aydınolu İbrahim Bey'in idari mıntikasının yerinin, günümüzde neresi olduğu sorusuna Urla Yarımadası'nı merkeze alan bir yaklaşımla cevap aranmıştır. Geniş bir bölümünde Aydınolu Umur Bey'in deniz gazalarını anlatan ve dönemin nadir Türkçe kaynaklarından olma özelliği taşıyan *Düştürnâme-i Enveri* ile aynı zamanda bölgenin bu dönemine ilişkin çağdaş ve güncel kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda İbrahim Bey'in idari mıntikasının Urla Yarımadası olduğu sonucuna varılmıştır.

1260 tarihinden sonra meydana gelen siyasi gelişmeler, Anadolu'da, özellikle Batı Anadolu sahillerinde doğu ve batı dünyasından gelen yeni aktörlerin kıyasıya mücadelesiyle hızlı bir değişimin yaşanmasına yol açtı. Cenevizlilerin önce ticari, ardından siyasi etkinliklerini artırdıkları Sakız Adası ile İzmir Körfezi etrafında başlayan hakimiyeti, Saruhan ve Aydınolu Türk Beyliklerinin meydan okumasıyla karşılaştı. Dolayısıyla bölgede, 1260'larda başlayan on beşinci yüzyılda Osmanlı hakimiyetine kadar devam eden ama bu süreçte de değişen siyasi dengeler etrafında örülen bir tarih ortaya çıktı.

İzmir'in Yukarı Kalesinin Mehmet Bey tarafından 1317'de ele geçirilmesinin ardından yapıldığı anlaşılan bu taksimatta henüz ele geçirilmeyen Urla Yarımadası'nın İzmir ile sınırını oluşturan kıstağın Cenevizlilere karşı yürütölen mücadelede ileri bir askeri üs olarak önem kazandığı anlaşılmıştır. Urla Yarımadasını ana kara ile ayıran yerde Potamia olarak anılan bir bölgenin varlığı ve *Bodamya* adının Rumca *Potamia*'dan Türkçeye geçtiği bilgisi ile bu yerin İbrahim Bey'e verilen Bodamya olduğu fikrini kuvvetlendirmiştir. 1329'da hem İzmir Liman Kalesi hem de Urla Yarımadası Aydınolu Beyliği topraklarına dahil olmuştur. Urla'da *Fatih İbrahim Bey Cami* adlı bir caminin varlığı, Urla'nın fethinde İbrahim Bey'in özel bir yeri olduğunun göstergesidir. İbrahim Bey'e ve oğlu Cüneyt Bey'e ait vakıf kayıtlarının Urla'daki mevcudiyeti, Cüneyt Bey'in bölgedeki faaliyetleri de İbrahim Bey'in Urla ile ilişkisinin Aydınolu ailesinin diğer fertlerine göre farklı konumunu ifade etmektedir. Ayrıca, *Düştürnâme-i Enveri*'nin anlatımında İbrahim Bey'in ağabeyi Umur Bey ile olan ilişkisi ve askeri faaliyetleri onun, Umur Bey'in maiyetinde İzmir mıntikasında bir yere atanmış olabileceği fikrini vermektedir.

Sonuç olarak; İbrahim Bey'e bugün karşılığını bulunabilecek bir yerleşim yeri değil, İzmir mıntikasına dahil henüz fethedilmemiş, Ceneviz

kontrolünde bulunan Urla Yarımadası'nın girişinde Potamya/Bodamya olarak anılan yer, askeri üssü veya ileri karakol idaresi verilmiştir.

Aynı zamanda, Aydınoğlu İbrahim Bey'in attığı temeller üzerinde büyüyüp gelişen Urla'nın tarih sahnesine çıkışı, özellikle 1275-1350'lerde meydana gelen iktisadi ve siyasi olaylar etrafında şekillenmiştir. 1346'da Sakız'ın, 1348'de Haçlı kuvvetlerinin Liman Kalesini kuşatması sırasında Umur Bey'in hayatını yitirmesi önemli bir dönüm noktasıdır. Bu kalenin de Cenevizlilerin eline geçmesiyle bölgede güç dengelerini tekrar değişikliğe uğratmıştır. Umur Bey'in deniz üssü olarak istifade ettiği İzmir limanının kontrolünün kaybedilmesi, beyliğin yeni Ulu Beyi olan Hızır'ın Cenevizlilerle anlaşma imzalamasıyla ortaya çıkan koşullar, nihayet 1402'de Emir Timur'un İzmir Liman Kalesini, daha doğrusu tüm İzmir'in idaresini tekrar Türklere teslim etmesine kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında başta Umur ve İbrahim Beylerin ile askerlerinin hatırası, gaza ruhu, denizcilikteki bilgi birikimi Urla'da yaşatılarak muhafaza edilmiş, bu birikim Osmanlı idaresinde on beşinci yüzyılda Türklerin Akdeniz'de yeniden bir güç olarak yükselişine hatırı sayılır bir katkı sağlamıştır.

Kaynakça

Arşiv

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

NFS.d. (Nüfus Defteri) 2902, 2911, 2915, 2961, 2962, 2963

Y..EE. (Yıldız Esas Evrakı) 40.189

Basılı Belgeler

Salname-i Vilayet-i Aydın [İzmir Vilayet Salnamesi], 1315/1897.

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I.: Kütahya, Karahisâr-ı Sâhip, Sultanönü, Hamîd ve Ankara Livâları: Dizin ve tıpkıbasım, Haz.: Ahmet Özkılınç ve diğerleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1993.

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) II.: Bolu, Kastamonu, Kengırı ve Koca-ili livâları: Dizin ve tıpkıbasım, Haz.: Ahmet Özkılınç ve diğerleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995.

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hüdâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke, Alâiye livâları: Dizin ve tıpkıbasım, Haz.: Ahmet Özkılınç ve diğerleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995.

370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530) I, Haz.: Ahmet Özkılınç ve diğerleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2001.

Kaynak Eserler

- Akropolites, Georgios, *Vekayinâme*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Doukas, Mikhaël, *Tarih Anadolu ve Rumeli (1326-1462)*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Düstürnâme-i Enverî*, Haz. Mükrimin Halil (Yinanç), Evkaf Matbaası, İstanbul 1929.
- Ebû Abdulah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, c. I, Çev., inceleme ve notlar A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, IX. Kitap 1. Cilt, Ed. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- Le Destan d'Umur Pacha (Düstürnâme-i Enverî)*, metin ve Fransızca Çev. İ. Melikoff-Sayar, Presses Universitaires de France, Paris 1954.
- Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma: Neşri Tarihi: II. Cilt*, Yay. Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1957.
- The Travels of Ibn Battuta, A.D. 1325-1354*, C. II, Ed. H.A.R. Gibb, Cambridge University Press, Cambridge 1962.
- Villehardouin, Geoffroi de- Valenciennes, Henri, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, Çev. Ali Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- William of Adam, *How to Defeat the Saracens Guillelmus Ade, Tractatus quomodo Sarraceni sunt expugnandi*, metin, çeviri ve notlar Giles Constable, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D.C. 2002.

Haritalar

- Kiepert, Heinrich, *Specialkarte vom westlichen Kleinasien*, Berlin, 1890 (15 feuilles, échelle 1:250.000).
- _____, *Generalkarte des Këmigreiches Griechenland (1:300.000)*, Viyana, 1885.
- <https://www.lib.uchicago.edu/e/collections/maps/kiepert//G7430-s250-K5-index1.html> (Erişim tarihi: 26.05.2020)
- İzmir Saruhan ve Aydın Haritası*, haz. Ressam Osman Mükerrerem b. İsmail Fatih, Dersaâdet 1924/1340
- <http://isamveri.org/pdfrisaleosm/R126786.pdf> (Erişim tarihi: 05.06.2020)

Sözlükler

- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1988.
- Şemsettin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

Araştırma ve İncelemeler

- Abu-Lughod, Janet, *Before European Hegemony The World System A.D. 1250-1350*, Oxford University Press, New York, Oxford 1989.
- Akın, Himmet, *Aydınolu Tarihi*, Ankara 1968.
- Ardel, A. “Çeşme Yarımadasında Coğrafi Müşahedeler”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, İstanbul 1961, s. 69-77.
- Baştav, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461) Osmanlı Türk-Bizans Münasebetleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989.
- Baykara, Tuncer, *Aydınolu Gazi Umur Paşa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- _____, *Türk Devrinde Urla Kazası (1080-1980)*, Ege Üniversitesi Araştırma Fon Saymanlığı Proje No: 030, İzmir 1991.
- Bıyık, Ömer, *Defter-i Evkâf-ı Vâlîde Sultan Der Mağnisa, Ayşe Hafsa Vâlîde Sultan Vakfı ve XVI. Yüzyılda Urla*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2014.
- Bryer, A.A.M. “The Question of Byzantine Mines in the Pontos: Chalybian Iron, Chaldian Silver, Koloneian Alum and the Mummy of Cheria”, *Anatolian Studies*, Sayı 32, Ankara 1982, s. 133-150.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul 1979.
- Campbell, Brain, *Rivers and the Power of Ancient Rome*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 2012.
- Carr, Mike, “Between Byzantium, Egypt and Holy Land: The Italian Maritime Republics and the First Crusade”, *Jerusalem the Golden: The Origins and Impact of the First Crusade*, Ed. Susan B. Edgington; Luis García Guijarro, Brepols, Turnhout 2014.
- _____, “Trade or Crusade? The Zaccaria of Chios and Crusades against the Turks”, *Contact and Conflict in Frankish Greece and The Aegean, 1204-1453, Crusade, Religion and Trade Between Latins, Greeks and Turks*, Ed. Nikolaos G. Chrissis-Mike Carr-Routledge, Londra ve New York 2016.
- Caymaz, Tayfun- Emeç, Mehmet- Erim, Ferhan, *Urla Kalesi-Urla Castle*, Duvar Yayınları, İzmir 2014.
- Caymaz, Tayfun-vd., “Urla Yarımadası Güney kesimi 2016 Yılı Yüzeysel Araştırması”, *35. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı*, Bursa 2017, ss, 497-516.
- Darkot, Besim- Tuncel, Metin *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1978.

- Emecen, Feridun, “Aydınöğlü Umur Bey: Kısa Bir Biyografi Denemesi”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu I, Bildiriler*, Yay. Haz.: Mehmet Ersan-Mehmet Şeker-Cüneyt Kanat, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.
- Erdoğru, M. Akif, *Fazullah Bin Abdüsselam Defter-i Evkâf-ı Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevvere der Birgi (Metin ve İnceleme)*, Ege Üniversitesi, İzmir 2014.
- Erdoğru, M. Akif- Bıyık, Ömer, *1481 Tarihli Tire, Birgi, Ayasuluğ ve Alaşehir Timar Defteri (Metin ve İnceleme)*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2015.
- Eron, Kâmil-Teoman, Gültekin, “İzmir’de Basılan İlk Aydınöğlü Dirhemi”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 124, 2007, s. 113-114.
- Ersan, Mehmet, “XIII-XIV. Yüzyıllar Şap Ticareti ve Şebinkarahisar”, *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000). Bildiriler*, içinde Ed. Ahmet Akşit-Nazım Kuruca, Şebinkarahisar Belediyesi, İstanbul 2000, s. 55-62.
- Ersoy, Yaşar- Koparal, Elif, “Klazomenai Khorası ve Teos Sur İçi Yerleşim Yüzey Araştırması 2006 Yılı Çalışmaları”, *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kocaeli 2007*, ss. 47- 70.
- Kemal Ramazan Haykıran, “Aydınöğülları Zamanında İzmir’in Batı Uçlarının Türk Hâkimiyeti ve Türkleşmesi: İbrahim Bahadır Bey ve Faaliyetleri”, Ed. Mustafa Daş, Erkan Göksu, Murat Yılmaz, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 3. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Aydınöğülları Tarafından Fethinin 700. Yıldönümüne Kadifekale’den Bakmak: İzmir’in Dünü ve Yarını, 5-7 Nisan 2018* İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir 2019, ss. 328-346.
- Heyd, W. *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- Kayapınar, Levent, “Dukas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-1, İstanbul 2016, s. 346-347.
- Keçiş, Murat, “Kadifekale’nin Aydınöğülları Tarafından Fethine Dair Tartışmalar: Yeni Bir Yorum”, Ed. Mustafa Daş, Erkan Göksu, Murat Yılmaz, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 3. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Aydınöğülları Tarafından Fethinin 700. Yıldönümüne Kadifekale’den Bakmak: İzmir’in Dünü ve Yarını, 5-7 Nisan 2018* İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir 2019, s. 190-205.
- _____, “Trabzon İmparatorluğu’nun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 46, Ankara 2009, ss. 143-162.
- Konukçu, Enver, “Aydın İli’nin Gelişiminde Aydın Bey”, Ed. M. Akif Erdoğru-Şule Pfeiffer Taş, *Tire Araştırmaları Sempozyumu 12-13 Mart 2015*, Cilt 2, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2016, ss. 109-118.

- Kütükoğlu, Mübahat, *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2000.
- Le Goff, Jacques, *Ortaçağ Tüccarları ve Bankerleri*, Çev. Oğuz Adamır, Doğubatı Yayınları, Ankara 2020.
- Lemerle, Paul, *L'Émirat d'Aydın Byzance et L'Occident Recherches sur La Geste D'Umur Pacha*, Universitaires de France, Paris 1957.
- Mater, Barış, *Urla Yarımadasında Arazinin Sınıflandırılması ile Kullanışı Arasındaki İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1982.
- Miller, William, *The Latins in the Levant: a history of Frankish Greece (1204-1566)*, J. Murray, Londra 1908.
- _____, "The Zaccaria of Phocaea and Chios (1275-1329)", *The Journal of Hellenic Studies*, Sayı 31, Cambridge 1911, s. 42-55.
- Nicol, D. M. *Bizans ve Venedik*, Çev. G. Çağıl Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.
- Ostrogorski, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.
- Philippson, Alfred, *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien Ionien und das westliche Lydien*, cilt II, Justus Perthes, Gotha 1911.
- Talbot, Alice-Mary, "Doukas", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. I, s. 656-657, Ed. Alexander P. Kazhdan ve diğerleri, Oxford University Press, New York-Oxford 1991.
- Telci, Cahit, "XV-XVI. Yüzyıllarda Tire Şehri", Ed. Mehmet Şeker-Arzu Taşcan, Türk Kültüründe Tire II Sempozyum Bildirileri 17-19 Kasım 2006, Tire Belediyesi, [basım yeri belirtilmemiştir] Haziran 2008, ss. 21-40.
- Turan, Şerafettin, "Sakız'ın Türk Hakimiyeti Altına Alınması", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 1966, s. 173-199.
- _____, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 2000.
- Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği*, Çev: O. Ş. Gökyay, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993.
- Zachariadou, Elizabeth A., *Trade and Crusade venetian Create and the Emirates of Mentеше and Aydın (1300-1415)*, Library of The Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, Venedik 1983.
- _____, "Changing Masters in Aegean", *The Geek Islands and the Sea: Proceedings of the First International Colloquium held at the Hellenic Institute*, Royal Holloway, University of London, 21-22 September 2001, eds. J.

Chrysostomides, Ch. Dendrinis, J. Harris. *Porphyrogenitus*, Camberley 2004.
Türkçe çevirisi Elizabeth A. Zachariadou, “Ege’de El Değiştiren İktidarlar”,
Çev: Serdar Çavuşdere, *OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı 22, Ankara 2007, s. 207-220.